AJTAKONIA

REGIONÁLIS
TUDOMÁNYOS
ÉVKÖNYV

61.
2023.

ARRABONA

61.

RÓMER FLÓRIS
Művészeti és Történeti Múzeum
– alapítva 1859 –

GYŐR
2023

ARRABONA 61. 2023
Regionális Tudományos Évkönyv

Szerkesztőbizottság:
Barna Attila, Csiszár Attila, Czigány Dávid, Horváth József, László Csaba (elnök),
N. Matus Zsanett (titkár), Németh Veronika, Oross András, Szalay Balázs, Vajk Ádám

Felelős szerkesztő:
Nemes Gábor

Szerkesztők:
Cserhalmi Zoltán, Kelemen István

Olvasószerkesztő:
N. Matus Zsanett, Világi Dávid

Külső lektorok:
Gabler Dénes, Ilon Gábor, Korpás Zoltán, Kruppa Tamás, Pandur Ildikó, Vizi Márta

Rezümék fordítása (angol):
Kovács Lajos

Arculatterv és technikai szerkesztés:
Tanai Csaba Taca

A kiadvány megjelenését támogatta:

Győri
Egyházmegyei
Gyűjteményi Központ

HANSÁGI MÚZEUM
ALAPÍTVA 1882

Nemzeti
Kulturális
Alap

SOPRONI MÚZEUM
ALAPÍTVÁNY

ISSN 0571-1304

Kiadja: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
Nyomdai kivitelezés: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenik: 300 példányban

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Mrenka Attila
Bronztűk a soproni Várhelyről I. 9

Agócs Nándor – Mosoni Molki – Szabó Ernő
Új római oltár Győrből....43

Az Észak-Dunántúl a török korban (1526–1686)

Kanász Viktor
Szász Móric 1552. évi magyarországi hadjárata és győri táborozása 61

Lakatos Bálint
Halál Bécsújhelyen
Somogyi János győri kereskedő és Magyar Ferenc hagyatéka, 1590–1591 91

Tusor Péter
Újabb török háború Vasvár után?
Antonio Pignatalli nuncius jelentései (1668–1670) 113

B. Benkhard Lilla – Ivicsics Péter – Menténi Klára – Simon Zsófia – Söptei Imre
Műhelyből lakóház
A kőszegi Dózsa György utca 1. építés- és tulajdonlás-története
a 17. század közepétől napjainkig....151

Rakonczay Rita
Kályhacsempék a Kisalföldön a 17. században....189

Tűzzel, vassal. I. Műkovács-iparművészeti Konferencia
2022. május 25., Apátúr ház, Győr

Pandur Ildikó
Reprezentatív és polgári
Műkovácsképzés és a budapesti Jungfer-műhely
iskolateremtő szerepe Magyarországon 249

Tóth István
Műkovács-iparművészek Szegeden a 20. sz. második felétől 1944-ig 271

Pápai Emese
Aranykoszorús műkovács mestereink a két világháború között 281

Kriston-Vízi József – Dömötör Tibor Attila
Tiringer Ferenc műlakatos, aranykoszorús kovácsmester
technikai és motívummegoldásai 305

Huszár Mihály – Szabó Béla
Hikman Béla marcali műlakatosmester pályaképe
és iparművészeti öröksége.....321

Lénárd Anna Alina
Kitlinger Kálmán ötvös-iparművész munkássága 337

Pálinkás Szilvia
Az iparművészetté emelt kovácsoltvas-művesség bemutatása
Lehoczky János kovács iparművész
és Lehoczky Tivadar fém szakrestaurátor munkásságán keresztül.....353

SZEMLE

Léhner Zita
Horváth Ciprián: Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok,
temetők és szórványleletek a Nyugat-Dunántúlon I.
A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 52. Budapest, 2022. 387

Balázs Lívia
Bivio 2020. Tanulmányok az Evangélikus Országos Könyvtár
műhelyéből. Szerk. Mányoki János, Pintér Gábor. Budapest,
Evangélikus Országos Gyűjtemény, [2021]. 391

Dominkovits Péter
Arrabona Jaurinum Giavariono Raab Győr.
Egy város emléke metszeteken és képeken.
Szerk.: Fazekas István. Győr–Budapest, 2021. 407

E számunk szerzői 411

SUMMARY

STUDIES

Attila Mrenka
Bronze Pins from Sopron Várhely I. 9

Nándor Agócs –Molki Mosoni –Ernő Szabó
New Roman altar from Győr 43

Northern Transdanubia in the Turkish Era (1526–1686)

Viktor Kanász
Maurice of Saxon's Campaign in Hungary and his Encampment at Győr in 1552 61

Bálint Lakatos
Death in Wiener Neustadt
The Inheritance of János Somogyi, a Merchant of Győr and Ferenc Magyar, 1590-1591 91

Péter Tusor
Another Turkish War after the Vasvár Peace Treaty?
Reports of Nuncio Antonio Pignatalli (1668–1670) 113

Lilla B. Benkhard – Péter Ivicsics – Klára Menténi – Zsófia Simon – Imre Söptei
From a Workshop to a Dwelling House
The Construction and Ownership History of 1 Dózsa György Street, Kőszeg, from the Mid-17th Century to the Present Day 151

Rita Rakonczay
Stove Tiles in the Kisalföld Region in the 17th Century 189

With Fire and Iron
1st. Blacksmith Applied Art Conference
25 May 2022, Apátúr House, Győr

Ildikó Pandur
Gogol's Cloak and Jungfer's Workshop
Blacksmith Applied Art Training and the Role of the Jungfer Workshop in Budapest as a Model School in Hungary 249

István Tóth
Blacksmiths applied artists in Szeged from the second half of the 19th century to 1944 271

Emese Pápai
Our Master Blacksmiths with Gold Braid between the Two World Wars 281

József Kriston-Vízi – Attila Tibor Dömötör
Technical and Motif Solutions of Master Blacksmith with Gold Braid Ferenc Tiringeri.....305

Mihály Huszár – Béla Szabó
The Career and Artistic Heritage of Béla Hikman, Master Blacksmith From Marcali 321

Anna Alina Lénárd
The Work of Kálmán Kitlinger, a Goldsmith Applied Artist.....337

Szilvia Pálinkás
The Art of Wrought Ironworking through the Work of the Blacksmith Applied Artist János Lehoczky And the Metal Restorer Tivadar Lehoczkyl.....353

REVIEWS

Zita Léhner
Ciprián Horváth: The Magyar Conquest of the Carpathian Basin and Early Árpadian Age Graves, Cemeteries and Scattered Sites in Western Transdanubia I. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 52. Budapest, 2022. 385

Lívia Balázs
Bivio 2020. Studies from the Workshop of the National Lutheran Library. Ed. János Mányoki, Gábor Pintér. Budapest, Evangélikus Országos Gyűjtemény, [2021]. 391

Péter Dominkovits
Arrabona Jaurinum Giavariono Raab Győr. The Memory of a City in Engravings and Images. Ed. by István Fazekas. Győr–Budapest, 2021. 407

Kanász Viktor

Szász Móric 1552. évi magyarországi hadjárata és győri táborozása[1]

Szász Móric szász választófejedelem 1552. október 15-én így írt a győri táborból: „Amíg itt voltunk, sietve megerősítettük Győr városát, amely a királynak a legkedvesebb, úgyhogy reméljük, hogy ha olyan jó emberekkel van ellátva mint Eger, akiknek foguk is van a szájukban [azaz van vér a pucájukban – KV], nem lesz könnyű meghódítani, és nemcsak a király és Magyarország maradék része számára lesz hasznos, hanem az egész kereszténység számára is vigasztaló, számunkra pedig örök nevet és jó emléket jelent."[2]

Három évszázad elteltével Fehér Ipoly így jellemezte a Győr megye és város egyetemes leírása című műben Szász Móric hadjáratát. „1552. Teuffel Erasmus főkapitánysága alatt Móric szász herceg birodalmi sereggel Győr alatt tanyázott, a megyének nagy romlására, de a közügyeknek semmi hasznára."[3] E véleményével nem tért el a kortárs történetírók és leginkább az utókor történészei jelentős részének megítélésétől, a herceg és I. Ferdinánd szemére vetve, hogy tétlenül nézték a Győr alatt álló sereggel együtt Eger védőinek élet-halál harcát. Mivel Móric tevékenységét gyakorlatilag feleslegesnek, sőt nem egyszer károsnak tekintették, nagyrészt negligálta a későbbi szakirodalom.

Felmerül a kérdés, hogy mi okozta a Móric győri táborozása megítélésében végbement változást. Valóban ennyire hiábavaló volt? Egyáltalán mit keresett Győr alatt a nemrég még V. Károly császárral és I. Ferdinánd magyar királlyal véres háborút vívó herceg? Mit gondolt a vállalkozásról a királyi udvar, valamint maga a herceg, továbbá került-e a had valamilyen érintkezésbe az oszmán seregekkel? Volt e rövid, illetve hosszútávú szerepe a hadjáratnak az oszmán háborúkban? S nem utolsó sorban miért nem I. Ferdinánd király vagy a fia, Miksa főherceg vezette a keresztény csapatokat? E kérdésekre keressük a választ a korabeli források, elsősorban az I. Ferdinánd király mellé küldött nuncius, Girolamo Martinengo jelentései alapján.

[1] A kézirat a HUN-REN-PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, valamint az MKI keretében, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

[2] „Wir haben, in der Zeit, da wir hier gelegen, die Stadt Raab, daran dem Könige zum Höchsten gelegen, in der Eil dermaßen befestiget, daß wir hoffen, wo sie mit guten Leuten, wie zu Erlau gewesen, die auch Zähne im Maule haben, versehen, werde sie nicht leicht zu gewinnen, und nicht allein dem Könige und dem übrigen Theile von Ungarn nützlich, sondern auch der ganzen Christenheit tröstlich und uns zu einem ewigen Namen und gutem Gedächtniß seyn." Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst 552.

[3] Fehér: Győr 500.

A hadjárat megítélése a kortársak és az utókor szemében

A hadjárat korabeli megítélése is eléggé visszás volt. Melchior Genersich lőcsei krónikája megírta a terveket.[4] Wolfgang Lazius csak annyit jegyzett meg, hogy Szász Móric Győr alatt állt meg, s mielőtt tovább indult volna, a törökök – nem is a németektől, hanem sokkal inkább a fagytól tartva – hazaindultak Eger alól.[5] A Memoria rerum írója szerint „Ugyan ezen időben az imperiom népet bocsáta Magyarországra Németországból az király segítségire. Mely nép előtt hadnagy vala herceg Mauricius Saxo (Ut quid perditio ista), kik Gyerrí szállának. De semmit nem használának, hanem mihint az terek Eger alól eloszla, az nímitek is eloszlának."[6] A megállapodásról és a herceg győri táborozásáról Forgách Ferenc is beszámolt, s elítélően nyilatkozott az utóbbiról: „Eger ekkor forgott a legnagyobb veszélyben: akkor ostromolták teljes erővel […]. Móric Győrött töltötte a drága időt hiába, és még csak az ellenséges határig sem jutott el, amint ekkora hadseregtől el lehetett volna várni."[7] *(1. kép)*

1. kép
Szász Móric korabeli ábrázolása
(Österreichische Nationalbibliothek)

Istvánffy Miklós is így értékelte a történteket: „S a saxoniai Mauricius herceg, ki azokban a napokban a császárral és Ferdinánddal lött végezés szerint […] haddal Bécsben jött vala, és majd mind egész nyáron Győrött múlatván semmi haszonra való dolgot nem cselekedett vala […]."[8] Ugyanakkor kiemelte, hogy az oszmán hadaknak az Eger alóli eltávozásában szerepet játszott a szász herceg vezetésével

[4] „secus Ferdinandus vel filius eius, Maximilianus cum duce Mauricio ad diem Laurentii pro redimenda Hungaria a Turcorum incursione cum defensivis copiis expectatur." Szabó: Melchior Generisch 220.

[5] „Czerotinum mox elector Saxoniae Mauritius cum tribus legionibus ac sex milium equitatu consecutus ad Jaurinum consedit ipsos Danubii et Arrabonis confluentes ad alteram meridionalem Danubii ripam, qua Budam ac in Pannoniam inferiorem via ducit. Unde, antequam moveret elector, Beglerbegus Turcarum tribus iam elusus oppugnationibus non tam supplementa Germanorum metuens, quam vi algoris coactus, qui iam aura Octobris succreverat, obsidionem Agriae solvit et antequam intensius frigus equorum corpora affligeret, alimoniamque omnem auferret, longis atque extentis itineribus Albam Graecam via, qua ante accesserat, reversus est, hyberna istic habiturus, vel si herus iuberet, copias omnes Constantinopolim adducturus." Kasza: Wolfgang Lazius 100–101.

[6] Memoria rerum 101–102.

[7] Kulcsár: Humanista történetírók 646.

[8] Istvánffy: A magyarok dolgairól 222.

Magyarországra érkező sereg híre: „[…] s bizontalan hírekkel a táborban megvitték volna, hogy innét a syoniai Mauric fejedelem Németországból hadat hozván immár Győrhez érkezett légyen, amonnét penig Kastaldus és Báthory is az erdélyi néppel a megszállottak segítségére mennének […].[9]

Az ekkoriban Castaldo titkáraként működő Francesco Strepati (*Franciscus Strepatus*) véleménye is hasonló volt. Leírása szerint Ferdinánd király Móric seregét – amely nem ért fel az oszmán hadak nagyságával – azért küldte Győr irányába, hogy a török falvakat minél jobban megkárosítsák, remélve, hogy így elterelheti a támadást Eger irányából. De mivel a törökök nem mozdultak, és a herceg sem gondolta, hogy valami fontosat tehet, megállt Győr alatt, és a város megerősítéséhez fogott, amíg az oszmán sereg el nem vonult Eger alól.[10]

A 18. század első felében vallási hovatartozástól függetlenül mondtak ítéletet: az evangélikus Bél Mátyás szerint Szász Móricot Ferdinánd küldte Magyarországra, de Eger felmentése helyett a sereg Győr alatt csak az időt és a terményt fogyasztotta el, s a jezsuita Spangár András is hasonlóan látta a történteket.[11] A következő század elején Pray György a tények közlésére szorítkozott,[12] majd Pálkövi (Palkovics) Antal, Horváth Mihály és Gyárfás István is hasonlóan látta a történteket.[13]

---

[9] Uo. 221.

[10] „Ma non essendo tale, che giunta anchor con l'altre genti, che sua Maestà havesse allhora potuto raccogliere, bastasse a stare a fronte con l'essercito Turchesco lo mandò verso Iaurino, acciò che dannegiasse quanto possibil fosse i paesi Turcheschi, sperando in quel modo di poter deviare l'assedio da Agria. Ma non perciò essendosi mossi Turchi, né parendo al Duca di poter fare impresa d'importantia si fermò a fortificare il medesimo luogo, sinché partito lo essercito Turchesco fu licentiato anchor lui." Papo – Nemeth Papo: Processo 131., Ritoókné Szalay: Egy olasz emlékíró.

[11] Bel: Notitia 100. „Ezen közben Ferdinand Király Cseh, Morvai, és Austriai népeket fogadván azokat Mauritius Saxoniai Hertzegre bizván Magyar Országba küldi; de ezek csak Nagy Győrnél hevertek, nem hogy az Egrieket meg segitették vólna." Spangár: Magyar krónika 255. (Bár Spangár Pethő Gergely művére támaszkodott, maga Pethő nem írt Móric hadjáratáról.)

[12] „Ferdinandus, etsi quidem Stephani Dobonis, qui arci praeerat, virtuti plurimum tribueret, veritus tamen, ne hostium numero opprimeretur, Mauritium Saxonem, contracta undique militia, opem ferre obsessis jussit; verum is magna aestatis parte, donec plures confluerent, in castris Jaurinum haesit, cum Turcae interea summa vi Agriam oppugnarent." Pray: Historia 119.

[13] „Szász Móricz oct. 10-kén Bécsben vólt 15-kén Győr mellett várá a segédseregeket, hogy Egert az ostrom alól felszabadítsa. Azonban Eger ostroma sept. 12 – oct. 19-kéig tartott, miröl ő mitsem látszék tudni. Hogyan jöhetett vólna ő ennek segedelmére, ha az őrök magukat nem tartották vólna? Ferdinánd bízott, ugyan Dobó vitézségében, szeretett volna rajta segiteni, de a legközelebbi szerencsétlen harcz után nem könnyű dolog volt sereget teremteni. Igy maradt Dobó sorsának hagyatva." Pálkövi: Magyarország 146. „Móricz szász fejedelem szintén hajlandóvá lett Ferdinánd szolgálatába állani hadaival. Ö azonban a vártnál kevesebb hadat s azt is későn, csak szept. vége felé hozott magával […]. Móricz herczeg okt. közepén valahára le is érkezett ugyan Győr alá. De a magyar uraknak nem tetszék e későn s oly csekély erővel megkezdett hadjárat, melytől a rosz időnek korán beállta miatt sem várhattak jelentékenyebb eredményt; sőt méltán attól féltek, hogy a német had távozta után a budai basa még csak ingerültebben fogja megtámadni a felvidéket. Móricz herczeg tehát, alig egypár héti táborozása után Győrnél, mihelyt Eger megszabadultáról értesült, október utolsó tizedében elhagyta az országot." Horváth: Magyarország történelme 263–264. Ehhez hasonlóan: „[…] Ali Budára elindult; mit megtudva Móricz a győri tábor fővezére, a helyett, hogy pihent hadaival Ali fáradt és megritkitott seregét megtámadta volna – csapatait szétbocsátotta.", „[…] Móricz szász fejedelem, a mozdulatlan győri tábor tehetetlen fővezére […]." Gyárfás: Dobó István 74–75. Volt, aki pénzhiánnyal magyarázta a történteket:

Acsády Ignácnak véleménye szerint „A mint egykor Károly császár 1532-ben roppant hadát azonnal feloszlatta, mihelyt Bécs nem volt többé fenyegetve, a mint Móricz szász herczeg 1552-ben meg sem mozdult Győr alól, hanem haza szaladt, a mint a török befejezte a hadjáratot, akképen cselekedett most a király vezetése alatt összegyűlt roppant haderő."[14] Sőt, nála jelent meg először a magyar történetírásban az a felvetés, miszerint Móric azért jött Magyarországra, mert oszmán segítséggel a Szent Koronát szerette volna megszerezni.[15] A korabeli győri helytörténeti irodalomban is az előző megállapításokat ismételték.[16]

A hadjárat a magyar költészetben és irodalomban, valamint a színjátszásban is helyet kapott. A pozsonyi jezsuita gimnázium Keresztyén Herkules avagy Dobó István című 1729-es darabjában Szász Móric és Báthory András eljövetelének hírével magyarázza az oszmán hadak Eger alóli eltávozását.[17] Vörösmarty Mihály 1827-ben írt, Eger című három énekes művében is megemlékezett Móric „henyélő" hadseregéről,[18] majd pedig a század második felében Jókai Mór írt hasonlóan,[19] Gárdonyi Géza pedig Dobó István szájába adta a felmentő sereggel kapcsolatos egri várakozást.[20] A politikai diskurzus is felfedezte a témát: Bizony Ákos egy

„Ez azomban a vallást érdeklő Passáviai békeségnek megszerzése által véget vetett a Tsászár, és a Német országi Protestánsoknak feje, vagyis a Saxoniai választó Móricz Herczeg között lévö háborúnak, és ezt arra bírta, hogy seregével alá jönne Magyar országba. De ennek nem volt foganatja, mert a pénznek szűkvolta miatt kíntelen lett Győr mellett megállapodni, a honnan őszszel viszsza indult Német országba, minekelőtte valamihez foghatott volna." Magyar ország históriája III. 267.

[14] Acsády: A magyar nemzet 37.

[15] „FerdináND hasztalan buzditotta támadó fellépésre, a német had meg sem mozdult. Móricz Győrött vesztegelt s még október 16-ikán is, mikor Eger sorsa már szerencsésen eldőlt, azzal fordult Bebek Ferenczhez, értesitse, milyen nagy a török had, meddig akar Eger alatt maradni, vagy eltávozott-e már; általában kimeritő tájékoztatást kért, hogy megfelelően tehesse meg intézkedéseit. Mikor pedig megtudta, hogy Eger fölszabadult, egyszerűen eltávozott az országból." Acsády: A magyar nemzet 328–330.

[16] „1552-ben Móric szász herceg vesztegelt Győr alatt az Eger ostroma alkalmával dúló török háború alatt; – de arról nem szólnak okirataink, hogy a magyar zsoldosok csatlakoztak volna. Eger felszabadulásának hírére Móric herceg hadával ki is ment az országból." Bedy: A győri székeskáptalan 280., valamint megemlíti Villányi: Győr-vár 34., 42.

[17] „Azonban el-érkezik Bajazethes, és Mauritiusnak Saxoniai Herczegnek, Bátori Andrással edgyütt nem sokára leéndő el-jüveteleket meg-jelenti. Az ellenség meg-ijedvén el-szál a' Vártul." Alszeghy: Jezsuita iskoladrámák 1086.

[18] „A véres bajnok, s ily szózatot ejte Dobóhoz: „Elbámulsz-e Dobó, te vitézek csillaga, rajtam? S társaimat kérded? de ne kérdezd őket, alusznak, Ott, honnan többé nem fognak kelni csatára; Én pedig eljöttem, hogy meghalhassak Egerben. Mert tudd meg, fiait föl nem válthatja hazája. Itt a' Szász, ott Maksa henyén ránk nézve hevernek, 'S a' magyar oly kőszív, nem mozdúl semmi bajunkra." Vörösmarty Mihály: Eger. III. ének. Vörösmarty: Nagyobb epikai művek II/5. 167.

[19] „A királynak meg az ország rendeinek is volt ugyan derék serege, Szász Móricz nagyherceg parancsnoksága alatt; de már azt az egri várvédők megtanulták Losonczy és Szondy példájából, hogy mit lehet várni a felmentő seregtől. […] Erre aztán Szász Móric herceg is, látván, hogy minden jól végződött, szépen hazatért Bécsbe az egész táborával, s ment mindenki a téli nyugalomra." Jókai: A magyar nemzet története 80.

[20] „A király hada két nagy seregben jön – folytatta Dobó –, ötven-hatvanezer, talán százezer jól táplált és jól fizetett katona. Egyiket vezeti Móric szászi herceg, a másikat Miksa herceg. A király bizonyára izen nekik, hogy ne vesztegessék az időt, hanem siessenek. S ma már annak a két tábornak a jelszava: Eger!" Gárdonyi: Egri csillagok 354.

1903-as parlamenti beszédében a közös hadsereg kapcsán, Ifj. Andrássy Gyula pedig saját könyvében idézte fel az eseményeket.[21]

A téma a századforduló körül, valamint a 20. század elején is többször előkerült. Kropf Lajos először 1898-ban egy recenzió alkalmával a Századok hasábjain fejtette ki ezzel kapcsolatban véleményét,[22] vitriolba azonban 1905-ben, szintén a Századok lapjain mártotta igazán a pennáját, amikor is ismételten egy recenzió ürügyén ecsetelte Móric és Miksa főherceg tetteit: „Ekkor a szász Fabius Cunctator is föllélegzett és nagybetegen indult el november elsején Győr alól. […] Erre elmondhatjuk, hogy a két német fenegyerek, »Max und Moritz« török »hadjáratát« csakis egy Busch Vilmos [korabeli híres karikaturista, egyik legismertebb műve a Max und Moritz – KV] örökíthette volna meg méltólag az utókor számára versben és képekben."[23]

Szekfű Gyula a Magyar történetben csak annyit jegyzett meg, hogy „Ferdinánd felmentő serege a hírneves német protestáns vezér, Móric szász herceg vezetése alatt csak októberben gyűlt össze Győrnél, s harc nélkül feloszlott."[24] A század második felében, valamint az elmúlt években is hasonló értékelések születtek. Jó példák erre a korszak végvárait kutató Szántó Imre elfogultsággal átitatott sorai, melynek alkalmával Móricot „a mozdulatlan győri tábor tehetetlen fővezére" jelzővel látta el, s a következtetése sem lett pozitívabb: „A Bécs védelmére rendelt tekintélyes sereg tétlenül és részvét nélkül szemlélte a magára hagyott Szolnok és Eger halálos küzdelmét."[25]

Ugyanakkor több történész is felhívta a figyelmet arra, hogy ezek a sommás vélemények nem nyújtanak igazán hiteles képet. Istvánffy fentebb már bemutatott véleménye – miszerint az egri ostrom feladásában többek közt Szász Móric Győr alatti táborozásának is köze volt – a későbbi szakirodalomban is felbukkant.[26] Emellett a Nádasdy Tamás családi levelezését 1882-ben kiadó Károlyi

[21] „1552-ben, midőn Dobó István hősiesen megvédte Eger várát, Móricz szász herczeg a maga győri táborából ki sem mozdult és a mikor látta, hogy elmúlt a veszedelem, hát ő is szépen elvonult a maga hadával." Szabadság 1. (1903:11) 4. „1552-ben Móricz szász herczeg vezetése mellett nagyobb keresztény had gyülekezik össze, de tétlen marad. Míg Dobó Egernél örök dicsőséget szerez nevének, a vitéz Móricz herczeg Győrnél vesztegel s mihelyt Dobó diadalának hírét veszi, haza siet." Andrássy: A magyar állam 41. Ezek a tévedések vezettek oda, hogy felmerült az a vélemény is, miszerint „Bécs ostromakor V. Károly, szász Móricz 1552-ben, I. Miksa 1566-ban pedig Szigetvár ostromakor tönkre tehették volna a török haderőt." Katolikus Szemle 17. (1903:4) 382–383.

[22] Századok 32. (1898) 746.

[23] Századok 39. (1905:10) 965.

[24] Hóman – Szekfű: Magyar történet. III. 61.

[25] Szántó: A török sereg elvonulása 272., 277.; Szántó: I. Ferdinánd 203., vö. Nagy: Eger 50., 59.; Papo – Nemeth Papo: Le guerre 286–287. Lásd még: „Ferdinánd, hogy birodalmi segítséget szerezzen, igyekezett megegyezést közvetíteni V. Károly és a német fejedelmek között. Július 7-én létre is jött köztük a passaui megállapodás, s Móric szász választófejedelem 11 ezer főnyi seregével még Temesvár eleste előtt Magyarországra érkezett. A harctól távol maradt, Győrnél vesztegelt, és Egernek sem volt hajlandó segítséget nyújtani." Sinkovics: Az ország 267.

[26] Pl. Decsy: Osmanografia III. 420.; Gorové: Eger 118., továbbá: Honderű 5. (1847:23) 450.; Hon és külföld 7. (1847:65) 259.

Árpád és Szalay József bevezetőjükben Szalay Lászlót és Horváth Mihályt példaként hozva kiemelték, hogy „Móricz szász választó magyarországi hadviselésének menetét történetíróink eddigelé csak tökéletlenül ismerték." Ellenben ők Nádasdy – később még ismertetett – levelei alapján úgy látták, hogy Móric legalább „kísérletet tett a török elleni küzdelemre s még október 29-ikén Győr alatt csatározott."[27] Végül egy Guitman Barnabás, Korpás Zoltán, Tóth Ferenc és B. Szabó János által jegyzett 2019-es tanulmány a nemzetközi háttér bemutatása mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy Móric magyarországi megjelenésének komoly üzenete volt az oszmán hadvezetés számára, mégpedig az, hogy a Birodalom a Habsburgok mellett áll a törökök elleni harcban.[28] Ugyanakkor e kivételektől eltekintve a magyar történetírás általában a fentiek szerint értékelte – ha ugyan megemlítette – Szász Móric és hadai győri táborozását. Nemzetközi téren elsősorban a német tudományosság foglalkozott a kérdéssel. Általában véve a kortársaktól kezdve[29] jóval pozitívabbnak látta, látja a német történetírás Móric magyarországi hadjáratát.[30]

Mindezek után érdemes részletesebben is megnézni, mit is tudunk a szász választó 1552-es hadjáratáról. Ahhoz viszont, hogy a Kárpát-medencében zajló eseményeket megértsük, először a nemzetközi hátteret kell röviden felvázolni.

Két tűz között – V. Károly és I. Ferdinánd 1552-ben

Közép-Európát a 16. század közepén több fontos törésvonal osztotta meg. A nemzetközi erőviszonyokat elsősorban három nagy krízis befolyásolta: a protestáns reformáció megjelenése és rohamos terjedése, az oszmán előretörés Magyarországon és a Mediterráneumban, valamint a Habsburg–Valois rivalizálás.

[27] Károlyi – Szalay: Nádasdy Tamás XII.

[28] Guitman – Korpás – Tóth – B. Szabó: A magyarországi török várháborúk 286.

[29] Jól mutatja mindezt a wittenbergi főiskola évkönyvébe felrótt, 1552-ről szóló bejegyzés: „... in oppido Passaw in confluente Oeni et Danubii Rex Ferdinandus et Principes Germaniae ac legati eorum convenerunt, vt de pace agerent, et quia Imperator clementer Principes captivos dimisit et Ecclesiis pacem concessit, Dux Mauritius vt ostenderet, se nihil contra Imperatorem aut contra Imperium Germanicum facere voluisse, sed tantum quesiuisse liberationem capituorum Principum et communem pacem, mox abduxit exercitum in Austriam contra Turcos et periculo Austriam liberavit. Turci enim accesserant vltra Posonium et formidabatur obsidio Posonii et Viennae. Sed Dei beneficio Ducis Mauritii celeritate repressi Budam se receperunt, nec latius grassati sunt sequente hyeme et aestate." Révész: Magyar tanulók Wittenbergben 228.

[30] Pl. Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst; Cornelius: Zur Erläuterung; Druffel: Herzog Herkules; Issleib: Von Passau; Herrmann: Zu Krankheiten und Tod des Herzogs; Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz; Böttcher: Die Türkenkriege. A francia Thou is megemlékezett a herceg magyarországi táborozásáról: Thou: Historiarum 196–197., 217–218. A svájci Jacob Cristoff Iselin a 18. század első felében pedig így értékelte az eseményeket: „Ő, a választófejedelem azonban Ferdinánd király kedvéért Magyarországba vezette a maradékot [azaz a seregét – K.V.], ahol azonban, mivel törököket nem lehetett látni a területen, nem tett mást, mint hogy a győri várat jó állapotba hozta." Iselin: Neu-vermehrtes 1117. (a szerző fordítása)

A Habsburg család nagy korszaka a 16. század volt. V. Károly a spanyol korona és császári cím birtokában hatalmas területek urának számított, s Európa vezető uralkodója lett. Öccse, Habsburg Ferdinánd osztrák főherceg pedig 1526 után megszerezte a magyar és a cseh trónt, valamint 1530-ban a római királyi címet, ami a császári korona várományosává tette. Látszólag tehát a hatalmas birodalom és a spanyol terciók árnyékában a két testvér lábai előtt hevert Európa, és kivételes lehetőségük nyílt egy univerzális keresztény monarchia megteremtésére. A reálpolitikai helyzet azonban merőben mást mutatott. Hiába volt Károly és családja fél Európa, valamint a lassan egyre inkább felfedezett Új világ ura, hatalma korántsem volt korlátlannak mondható. A császárság kisebb-nagyobb fejedelmei, elsősorban a hét választófejedelem ugyanis nem sorakozott fel mögötte egységesen, és a Birodalom a rendi jogok, valamint a kibontakozó hitújítás miatt végtelenül megosztott állapotban volt, ahol a császárt támogató, illetve vele vallási, jogi vagy politikai okok miatt konfrontálódott rendek folyton változó szövetségi rendszereket létrehozva nem egy esetben fegyvert is ragadtak vélt vagy valós igazuk megvédése érdekében.

A helyzetet tovább bonyolította, hogy mindez nem maradt birodalmi belügy, ugyanis I. Ferenc, majd fia, II. Henrik félve attól, hogy V. Károly déli, keleti és észak-keleti irányból harapófogóba fogja Franciaországot, minden alkalmat megragadott, hogy beavatkozzon a császár-ellenes küzdelmekbe, diplomáciai, pénzügyi és katonai segítséget nyújtva a felkelőknek. Emellett a francia király maga is több esetben indított háborút Károly ellen, sőt komoly diplomáciai kapcsolatot ápolt az Oszmán Birodalommal.

Habsburg Ferdinánd V. Károly császár öccseként, osztrák főhercegként, a magyar és a cseh korona birtokában, valamint a császári cím várományosaként nem függetleníthette magát bátyja nagyhatalmi érdekeitől, céljaik és rokoni kapcsolataik miatt közös cselekvésre voltak ítélve, ami – mint látni fogjuk – közel sem volt konfliktusmentes. Az események menetét 1547-től érdemes követni. Ebben az évben a császár hatalma csúcsán állt: ekkor köttetett meg ugyanis Drinápolyban egy öt évre szóló béke a szultán és V. Károly között, valamint Károly ekkor aratta híres mühlbergi győzelmét a schmalkaldeni protestáns szövetség seregei felett. A császár úgy érezte, hogy eljött az idő birodalma megreformálására, valamint az egyre több nyugtalanságot okozó vallási kérdés rendezésére, ám végül egyik tervét sem sikerült keresztülvinnie.

A Habsburgok egyre erősödő hatalmától tartva II. Henrik francia király komoly diplomáciai és katonai lépésre szánta el magát. Összegyűjtötte a Habsburgok ellenségeit Itáliában, valamint az oszmánokat rávette egy újabb, Magyarország és Észak-Afrika elleni hadjáratra, így próbálva többfrontos háborúra bírni a császárt keletről és nyugatról egyaránt, amit egy birodalmi belháborúval is tovább szélesített. Ennek során 1552. április elején a francia seregek átlépték a Birodalom határait, majd Henrik elfoglalta a kulcsfontosságú Metzt, Toult és Verdunt. Eközben a Birodalom belsejében is felkelés tört ki, a fellázadt német fejedelmek Szász

Móric és Vilmos hesseni herceg vezetésével Augsburgot hódoltatták, s a további terjeszkedés közben majdnem fogságba ejtették magát a császárt is. Szulejmán hadai ezzel párhuzamosan a magyarországi területeket hódoltatták, megostromolva Temesvárt, Lippát és Szolnokot, ezen kívül az oszmán flotta pedig blokád alá vette Nápolyt. Mindebből jól látszik, hogy a Habsburgok egyik legnehezebb éve, 1552, valamint az akkor magyarországi várháborúk eseményei csak a nemzetközi összefüggéseket figyelembe véve érthetők meg.[31]

A király a magyarországi hadak élén?

Az oszmán hadak szinte folyamatos, évről-évre ismétlődő támadásai hatására felmerült a királyság hangadó politikai elitje részéről, hogy ősei példáját követve Ferdinánd király személyesen szálljon hadba, s védje meg az országát.[32] Úgy tűnik, az uralkodó – legalábbis a szavak szintjén – hitet tett az elgondolás mellett. 1552. február 29-én, a magyar országgyűlésen például miközben nagyobb adók megszavazására buzdította az összegyűlt rendeket, kijelentette, hogy a hadseregnél személyesen jelen lesz, a rendek tehát ne késlekedjenek, „mert az ellenség nem alszik, s most egy óra egy évvel ér föl".[33] Az országgyűlés törvénycikkeibe is bekerült, hogy ha – ahogy azt hallani lehet – a szultán Magyarország ellen támad, az uralkodó két fiának kíséretében, egész hadi erejével fog az ellenséggel szembeszállni.[34]

A Ferdinánd mellé rendelt nuncius, Girolamo Martinengo is foglalkozott jelentéseiben a kérdéssel, külön írva arról, hogy mi a teendő, ha a király vagy valamelyik fia hadba száll az oszmánok ellen az ország területén. Ennek legszebb példája, hogy beszámolt az 1545-ik évi országgyűlés rendelkezéseinek megújításáról, miszerint azon egyháziaknak, akiknek birtokai nagy részét a törökök elfoglalva tartják, tizedjövedelmeik minden 100 forintja után nem 5, hanem csak 2 lovast kell kiállítania. Megírta a döntéssel kapcsolatos azon aggályát is, miszerint ez az összeg olyan nagy, hogy nem hiszik, hogy az egész királyságból annyi lovat lehetne szerezni, ami a kötelezettségnek eleget tenne.[35]

---

[31] Ezt I. Ferdinánd is világosan látta. Szerinte az oszmán hódítások azért is voltak ennyire sikeresek, mert a fentebbi okok miatt Magyarország jelentős katonaság és pénz nélkül maradt. Korpás: I. Ferdinánd levelezése 264. A témakörről legutóbb: Korpás – B. Szabó: Az 1550-es országegyesítési kísérlet; Guitman – Korpás – Tóth – B. Szabó: A magyarországi török várháborúk.

[32] Pl. MOE III. 15. Vö. Barabás: Erdély V. 482. Girolamo Verallo nuncius jelentése szerint a király már 1543-ban is minden áron személyesen akart a magyar hadszíntérre menni. Kollányi: Regesták 348.

[33] Garády: Türk Dániel naplója 16.

[34] MOE III. 332., 336., 357–378. Vö. Timon: Epitome 172. Érdekes, hogy a Vatikáni Apostoli Levéltár Misc. Arm. II. 55. kódexében megtalálhatóak másolatban az országgyűlés törvénycikkelyei is. AAV Misc. Arm. II, vol. 55, fol. 74*r*–87*r*, a király hadbavonulásáról: Uo. 75*r*. Ferdinánd király ugyanezen a napon, március 29-én Pozsonyból V. Károly császárnak is írt ő és Miksa személyes hadbaszállásának ígéretéről. Druffel: Briefe und Akten 299.

[35] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 60. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. március 29.

A konkrétumok hiányára kitűnő példa, hogy amikor a rendek kérték, hogy jelentse ki, mikor és hol fog egybegyűlni a török ellen indítandó hadsereg, a király közölte, hogy nem adhat felvilágosítást, nehogy az ellenség tudomására jusson.[36] Az uralkodónak azonban bátyja parancsára Linzbe majd Passauba kellett mennie, hogy a lázadó birodalmi rendekkel tárgyaljon, ezért egy időre lekerült a napirendről a személyes hadbaszállás lehetősége, sőt a király pont a legválságosabb hónapokban kényszerült emiatt az ország határaitól távol tartózkodni. Ráadásul Ferdinánd a Királyság megvédése szempontjából nélkülözhetetlen, komoly nehézségek árán felfegyverzett haderőt sem tudta az oszmánok ellen bevetni, mert arra a bátyjának volt szüksége a nyugati hadszíntéren.[37] Ugyanakkor a király azzal is tisztában volt, hogy amennyiben nem sikerül a lázadókkal békét kötni, Magyarország és Erdély végveszélybe kerülhet, ezért különösen sokat dolgozott a megegyezés előmozdításán.[38] *(2. kép)*

2. kép
I. Ferdinánd korabeli portréja
(Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára)

Július 13-án arról írt a nuncius, hogy a felmerülő nehézségek ellenére a király megígérte, hogy augusztus 10-re felfegyverzi magát, vagy fiát, Miksát, ám mivel nem tűnik úgy, hogy képes lenne csapatokat küldeni a magyar hadszíntérre, Szász Móric seregét szeretné erre a célra felhasználni. Martinengo szerint az uralkodó azzal magyarázta távollétét a visszatérését követelő magyaroknál, hogy Passauban kell maradnia, s ott szenved és dolgozik a föld és az ország megmaradásáért.[39] A helyzet érdemben augusztus elejére sem változott meg. 7-én arról írt Martinengo, hogy

[36] MOE III. 340–341., 344.

[37] Druffel: Briefe und Akten 449., 681–684. Mindezt V. Károlynak is megírta 1553-ban, érzékeltetve, hogy ezzel a saját érdekei elé helyezte a bátyja ügyeit. Korpás: I. Ferdinánd levelezése 355–363. Vö. Thou: Historiarum 213.; Kulcsár: Humanista történetírók 645–646.

[38] Horváth: Magyar történelmi okmánytár 333–336.

[39] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 81. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. július 13. A király távolmaradását a rendek nem egyszer arra használták fel, hogy hadbavonulásuk elmaradását ezzel indokolják. Amikor például Losonczi István, Temesvár védője a környékbeli megyék rendjeit az ostrom előtt Simándra összehívta, a rendek kijelentették, hogy addig nem fognak fegyvert, amíg az uralkodó személyesen táborba nem száll, az az évi pozsonyi országgyűlés ugyanis a nemesség hadra kelését ettől tette függővé. Szántó: Küzdelem a török terjeszkedés ellen 114.

Ferdinándnak nincs lehetősége Magyarországra jönni, emiatt pedig a magyarok csalódottak. A nuncius úgy értesült, hogy Miksa főherceg szerint nem is lesz mindebben változás.[40] Ennek ellenére az uralkodó 16-án azt írta Castaldónak, hogy a Tirolban, Csehországban és Ausztriában lévő csapatokat Magyarországra küldi, s vagy személyesen maga, vagy pedig Miksa fog majd a sereg élére állni.[41]

A hír, miszerint az uralkodó a hadak élére állva indul a törökök ellen, a hódoltsági oszmán vezetőkhöz is eljutott, s mikor a budai pasa megtudta, hogy Ferdinánd fegyvert akar fogni és Magyarországra kíván jönni, nagyképű szavakkal azt üzente, hogy szívesen várja őt, mert reméli, hogy ez alkalommal megmutathatja a világnak, hogy az ország igazi ura nem a király, hanem az ő ura. A nuncius szerint ekkor még a király ténylegesen el kívánt indulni, de ennek nem volt semmi látszatja.[42] Talán ezért nem hitt a velencei francia követ abban, hogy a királynak komolyan szándékában áll hadba vonulni, s ezért vélte úgy, hogy ezt a hírt csak azért terjesztik, hogy a nép ne csüggedjen.[43]

Mindez fennállt augusztus végén és szeptember elején is: bár Castaldo is szorgalmazta az uralkodó táborba szállását, vagy legalább annak színlelését,[44] sőt Batthyány Ferenc szeptember 2-án, Habsburg Máriának írt levelében úgy tudta, hogy az uralkodó személyesen indul a hadjáratra, s Pozsony felé készül, bár kétségei voltak a későn induló expedíció sikereit illetően.[45] A késés másnak is feltűnt: Martinengo szerint a király hadba vonulása elhúzódott, és a magyarok szerint a segítsége nélkül az ország teljesen elveszett. Ferdinánd azt állította, hogy ő személy szerint menni akar, és nem menekül a csatától.[46] A késlekedés miatt a magyarok szemrehányásokkal illették az uralkodót, amire Ferdinánd azt válaszolta, hogy ő megtesz mindent, amit tud, ám végül mégsem vezetett személyesen hadat Magyarországon.[47] Mindezt október 22-én az erdélyi szászoknak azzal magyarázta, hogy a francia király ellen viselt háborúja akadályozta ebben meg.[48] Ennek ellenére

[40] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 86. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. augusztus 7. Bár a király Passauban tartózkodott, onnan is foglalkozott a magyar ügyekkel, pl. MNL OL P 419. A - 41. - No. 8.

[41] Augusztus 19-én már csak Miksa jöveteléről írt. Barabás: Erdély IV. 282., 284.

[42] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 89. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. augusztus 28.

[43] Druffel: Briefe und Akten 750.

[44] Barabás: Erdély IV. 288.; Barabás: Erdély V. 479.; Szántó: A török sereg elvonulása 273.

[45] „Hec Vestre S. Maiestati, tanquam domine mee clementissime significare volui, Maiestas Regia est in ea intentione, ut in expeditionem vadat, et se Posonium versus moueat, quid autem tam tarda expeditio Vtilitatis adferrat, ante me non est, neque cogitare scio." Hatvani: Magyar Történelmi Okmánytár 2. 354.

[46] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 90. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. szeptember 8.

[47] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 91. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. szeptember 16. Forgách Ferenc szerint: „Ferdinánd pedig nemhogy személyesen háborúba vonult volna – mint szokása volt emlegetni –, hanem mint eddig, tovább késedelmeskedett. Véletlen vagy kegy, vagyon ajánlotta udvari emberei meg vissza-visszatérő anyagi gondjai egyképpen akadályozták." Vö. Kulcsár: Humanista történetírók 611–612.

[48] Barabás: Erdély V. 489.

komolyan felmerült, hogy Miksa főherceg vezesse az oszmán ellen gyülekező hadakat, mindez még Velencében is ismert volt.[49] Ezért Magyarországra, a Csallóközbe érkezett.[50] A főherceg esetleges hadjáratát viszont megakadályozta súlyos betegsége, ami annyira elhatalmasodott rajta, hogy az életéért aggódtak.[51]

A következő évben az uralkodó már válaszolhatta azt a január 17-i gönci részleges gyűlés felterjesztéseire és végzéseire, hogy személyesen szállt volna hadba a törökök ellen, ha nem lett volna már vége Eger ostromának, s ha a tél nem közeledett volna ennyire.[52] Az 1553-as soproni országgyűlésen Ferdinánd elmondta a rendeknek, hogyan értelmezi az elmúlt év eseményeit. Közölte, hogy komolyan elhatározta a múlt évben, hogy személyesen indít hadjáratot az oszmánok ellen, erre minden elő is volt készítve, de amikor az országgyűlést követően Bécsbe visszatért, azzal a váratlan hírrel szembesült, hogy Németországban újra kitört a belviszály. Ezért nem csak a császár iránti tiszteletből, hanem azért is, mert a törökök elleni pénzek jelentős részét onnan várta, minden erejével azon munkálkodott, hogy a császár és a fellázadt fejedelmek közti békét helyreállítsa, ami végül sikerült is. Emellett nem mulasztotta el a magyarországi véghelyeket sem megerősíteni, és Magyarországon, Erdélyben, valamint Szlavóniában sereget tartani. A hadjárat végül elmaradt, de elhatározta, hogy betartja az ígéretét, ezért is hívta össze a rendeket. Az elmúlt évben viszont több vár elesett és a királyi sereg is súlyos csapást szenvedett, mert a rendek többszöri felszólítás ellenére is vonakodtak fegyvert fogni. Tehát Ferdinánd „a mult év szomorú eseményeiért a magyar hanyagságát és gondatlanságát okolta", ami óriási felzúdulást keltett.[53]

---

[49] Ludovico Beccadelli velencei nuncius így írt Del Monte bíborosnak 1552. október 1-jén: „Il duca Mauritio en era inviato con le sue genti verso le confine de turchi; dicesi che Castaldo sta gagliardo in Transilvania et credesi che, andando il Re Massimigliano in persona a quella impresa, ongari siano per darli ogni favore et che le cose potriano riuscir bene, che Dio lo faccia." GAETA: Nunziature di Venezia 6. 159. Vö. LACZLAVIK: Adalékok 275–276.; OLAHUS: Epistulae 499. 504–505.

[50] Dobó István és Mekcsey István egyik Rátkay Pálhoz küldött 1552. augusztus 25-i levelére hivatkozva Szántó István úgy tudja, hogy Miksa a Csallóköz-menti Semptén tartózkodott nagyobb katonasággal együtt. SZÁNTÓ: Küzdelem a török terjeszkedés ellen 179. Vö. LACZLAVIK: Adalékok 275–276.

[51] KORPÁS: I. Ferdinánd levelezése 347–352., 355–363.

[52] MOE III. 405.

[53] „A török elleni hadjárat elmaradt ugyan; de el van határozva valósítani azt, a mit ígért. […] az elmult esztendőben több vár elveszett, és a királyi sereg súlyos veszteséget szenvedett, mivel a rendek, bár ismételve felhívattak, vonakodtak fegyvert fogni. Márpedig illő dolog, hogy azok, kiknek életök és vagyonuk veszélyben forog, minden alkalommal készek legyenek az ország védelmére." MOE III. 415., 417–418.; KORPÁS – B. SZABÓ: Az 1550-es országegyesítési kísérlet 107. Türk Dániel naplójából tudjuk azt is, hogy ennek az országgyűlésnek a keretében „Az ország rendei hálát adnak ő fölségének, hogy az országnak megmaradásáról most is, mint annakelőtte, atyailag gondoskodik: de valamint több ízben, úgy most is forróan óhajtják, hogy ő fölsége személyesen tartózkodjék az országban, mit ha az egész keresztyén világ ügyei miatt nem tehetne, Miksa volna királynak választandó és megkoronázandó, a ki köztök, hadseregestül az országban, alkalmas helyen laknék, a ki mellett, szükség esetében, készek fejenként fölkelni. Mert gonoszságok, hatalmaskodások, versenygések, lázadások azért keletkeznek az országokban, mivel a királyok, hon nem tartózkodnak s az ország megmaradásával nem gondolnak, emígy pedig némelyek saját fejök szerint kénytelenek magokról gondoskodni." GARÁDY: Türk Dániel naplója 22. A király vagy a fia személyes részvétele egy esetleges magyarországi hadjáraton 1559-ben is felmerült. Uo. 24.

Ennek ellenére a rendek újra – eredménytelenül – kérték a királyt, hogy ő vagy a fia személyesen vezesse hadait Magyarországon.[54] Viszont volt egy fejedelem, aki végül több ezer fős seregével 1552-ben részt vett a magyarországi harcokban. Ő nem volt más, mint a pár hónapja még Károly és Ferdinánd ellen küzdő Szász Móric, a Wettin-házból származó szász választófejedelem (1521–1553). A szász választó számára nem volt ismeretlen a magyar hadszíntér, tíz évvel korábban, 1542-ben ugyanis seregével ő is részt vett Buda sikertelen ostromában.[55]

Ellenségből szövetséges? Szász Móric Győrben

Mint láthattuk, Ferdinánd királynak mindenképpen katonákat kellett szereznie. Ekkor kapott kulcsszerepet Móric. Martinengo 1552. március 12-én azt jelentette, hogy Miksával történt beszélgetése során hallott Móric felajánlásáról, miszerint háromezer lovassal saját költségén jön Magyarországra a török ellen.[56] Ám ez ekkor még csak üres ígéret volt, ahhoz, hogy mindez realizálódjon, teljesíteni kellett Móric egyik legnagyobb kívánságát, elérni apósa, Hesseni Fülöp szabadon bocsájtását.[57]

A felek először Linzben találkoztak. A tervezett találkozóról már március 25-én jelentést tett Martinengo,[58] majd a hónap végén Miksa el is indult a város felé.[59] Végül április 19-én találkozott a két fél, majd Passauban folytatódtak a tárgyalások. Bár Martinengót kizárta ezekről a király,[60] ennek ellenére a nuncius továbbra is írt a fejleményekről, valamint a királynak abbéli reményéről, hogy Móric tényleg segíteni fog a magyar hadszíntéren.[61] Végül augusztus 7-én jelentette a béke megkötését, és Móric 13 000 gyalogos és 1500 lovas katonából álló hadába vetett bizalomról szóló híreket.[62] E hadra pedig a királynak égető szüksége volt a Király-

[54] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 118. levél, Martinengo Del Monténak, Sopron, 1553. május 16., MOE III. 420. 1553. április 17-én Canisius azt írta egyik levelében, hogy „bizonytalan, vájjon királyunk készül-e Magyarország visszaszerzésére". Jablonkay: Jézus Társaságának 828.

[55] Legújabban: Böttcher: Die Türkenkriege 41–62., Buda oppugnata, passim.

[56] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 56. levél, Martinengo Del Monténak, Pozsony, 1552. március 12. Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz XXIV. Ezt erősíti meg az is, hogy március 11-én Szász Ágost kijelentette, a háború ellenére a tartományok készek mindent megtenni a török ellen, március 13-án pedig ugyanott Móric fogalmazta meg az egyik levelében, hogy béke esetén nyáron a törökök ellen indulhat. Druffel: Briefe und Akten 222. Március 19-én szintén felmerült a fenti szándék. Uo. 268. Május 4-én pedig Habsburg Máriának jelentették, hogy Móric Magyarországra fog menni. Uo. 457.

[57] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 58. levél, Martinengo Del Monténak, Pozsony, 1552. március 20.

[58] Uo. 59. levél, Martinengo Del Monténak, Pozsony, 1552. március 25.

[59] Uo. 60. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. március 29. és 31.

[60] Lásd bővebben: Kanász: Magyarország és a Szentszék 89–90.

[61] Uo. 80. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. július 9. Móric július 11-én a mergentheimi táborban jelentette be, hogy Magyarországra indul. Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst 549. Vö. Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 11., 73–75., 105–106.

ságban, s ezért augusztus 12-i levelében már arra kérte V. Károlyt, minél hamarabb utasítsa Móricot a segítségnyújtásra.[63] A sereg indulását – bár többen nem örültek a vállalkozásnak, s megpróbálták lebeszélni a hadjáratról[64] – Móric is szorgalmazta, ugyanis az emberei szökni és lázongani kezdtek, mikor megtudták, hogy a Habsburg oldalon harcolva Magyarországra kell jönniük.[65] Az V. Károly mellett működő nuncius, Camaiani augusztus 13-i jelentése szerint másnap, 14-én kellene a hercegnek hajóra szállni, s Magyarország felé indulni.[66] E napon – 14-én – Ferdinánd már levélben értesítette Castaldót, hogy szász Móric nagyszámú gyalogos és lovas katonával útra kelt Magyarország felé.[67] Az Erdélyben csüggedő hadvezér számára ez felettébb reménykeltő volt, levele szerint a sereg jövetelének hírére mindenkiben remény ébredt, s már az elvesztett várak visszafoglalását és az oszmánok megverését vizionálták.[68]

A herceg valóban elindult Magyarországra, ám az öröm nem volt felhőtlen. A felek közt fennmaradó bizalmatlanság mellett augusztus 21-én arról írt a nuncius Bécsből, hogy Móric katonái nem akarnak a magyar hadszíntéren harcolni.[69] Ennek ellenére Martinengo nunciustársa, Camaiani nuncius augusztus 25-én azt írta Rómába, hogy megerősítést nyert Móric herceg gyalogságának és lovasságának – Donauwörtből behajózva, a Dunán – útnak indulása, a herceg pedig közben Szászországba ment, hogy feleségét és házát újra lássa, és hogy felvegye a gyalogság és lovasság utánpótlását. A nuncius soraiból már ekkor kiolvashatjuk a későbbi nagy problémát: a gyalogosok és lovasok kis létszámát.[70]

---

[62] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 86. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. augusztus 7. Erről Camaiani augusztus 8-án tett jelentést Del Monténak. „Secondo ch'io ho scritto di sopra si continua d'affirmare da tutti 'laccordo con Mauritio esser fatto. Et alcuni aggiungano ch'egli sia in camino per venir verso Tonawert et per andarsene con 3000 cavalli et con le fanterie a servire il re de Romani contra il Turco." Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 77–78. Velence bécsi követe augusztus 17-én 10 000 gyalogosról és 3000 lovasról tudott. Turba: Venetianische Depeschen 542.

[63] Szántó: Küzdelem a török terjeszkedés ellen 106.; Korpás: I. Ferdinánd levelezése 344.

[64] Móric testvére például attól tartott, hogy Ferdinánd és Károly meggyilkoltatja a szász herceget. Böttcher: Die Türkenkriege 63.

[65] Druffel: Briefe und Akten 732.; Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz XXIV.

[66] Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 81.

[67] Móric érkezését két nappal később is megírta hadvezérének. Barabás: Erdély IV. 282. Móric Bécsbe indulásáról, valamint az Erdélyben lévő nagyszámú oszmán sereg ellen tervezett hadjáratáról Jacomo del Pero is jelentést tett Münchenből Mantovába augusztus 16-án. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 591*r*. Másnap, augusztus 17-én szintén arról írt, hogy Móric herceg I. Ferdinánd szolgálatában Erdélybe készül. Uo. 592*r*. Szeptember 1-jén Augsburgból szintén a Magyarországra küldendő sereg késlekedéséről írtak Mantovába. Uo. 634*r*.

[68] Barabás: Erdély IV. 283. A király Báthory Andrásnak is hasonló tartalmú levelet küldött. Uő. Uo.

[69] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 88. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. augusztus 21., Druffel: Briefe und Akten 714. Mindez összecseng Velence bécsi követének értesüléseivel. Turba: Venetianische Depeschen 545. V. Károly bizalmatlanságáról: Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst 550.; Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 95.

[70] „Si va raffermando che quelle fanterie del duca Mauritio che erano a Tonawert (che son poco numero) si sono imbarcate per alla volta d'Ungheria et che anco la cavalleria che haveva seco (che parimente non è molta) si sia inviata per terra per alla medesima volta, et la persona di esso Mauritio

A sereget a Királyság lakói is várták, jövetelének hírét nyomon követték. Sárkány Antal június 21-én a következőket írta Nádasdynak: „Toábá még azt mondá és igen kére, hogy megírjam kgdnek, hogy minden bizonyai megbékéltek és mostan király és császár együtt vannak Mauritius és velek vagyon és mindent jó módon végeztek el és mindenként az confederatusok császárral és királlyal, Mauriciussal alá Magyarországba jőnek. Azt mondá, hogy az Maximilianus komornikától hallotta és ez estve jöt ez levél és igen örültenek etc. Agya Isten, hogy ugy legyen."[71] Szeptember 13-án, a Sárkányszigeten tartózkodó Csányi Ákos Nádasdy Tamáshoz írt levelében már tudott Szász Móric esetleges Magyarországra érkezéséről.[72] A herceg megjelenése a hadszíntéren az oszmán erők számára fájdalmas meglepetés lehetett, különösen, hogy a törökök rossz ómenként tekintettek a páncélja miatt fekete lovagnak hívott hercegre.[73]

Bécsben a csapatokat augusztus végére várták,[74] végül kis késéssel szeptember 7-én érkeztek meg, majd pedig Móric Kisboldogasszony napját I. Ferdinánd királlyal ünnepelte. Martinengo szeptember 8-án pedig azt jelentette, hogy a herceg háromezerötszáz gyalogossal és ezerötszáz lovassal jött, akik válogatott katonák, de szemtelenek azokkal szemben, akikről tudják, hogy vallásosak.[75] Szeptember 16-án érkezett a sereg Pozsonyba.[76] Ezen a napon Martinengo már arról írt, hogy kevéssé bíznak Móric hűségesküjének megtartásában.[77] Ennek ellenére mégis sikeres volt a megállapodás, s a szász herceg október elején a Dunán átkelve csapatai

si dice essersene andata in Sassonia per riveder la moglie et la casa sua ot per far' il supplimento della fanteria et cavalleria che gli manca al numero co'l quale ha capitulato di andar' a servire il re de Romani in Ungheria." Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 97., 95., Vö. Turba: Venetianische Depeschen 546–548.; Barabás: Erdély IV. 289.; Böttcher: Die Türkenkriege 64. Móric seregének Erdély felé tartó dunai és szárazföldi útjáról Lodovico Tridapali is beszámolt Mantova hercegének szeptember 4-én Ulmból küldött levelében. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 637*rv*. Camaiani nuncius pedig szeptember 29-én írta meg Speyerből Rómába Móric Bécsbe érkezésének hírét. AAV, Segreteria di Stato, Germania, vol. 62, fol. 378*r*.

[71] Komáromy: Magyar levelek 8. 526.

[72] MNL OL E 185 Csányi Ákos – Nádasdy Tamás No. 29.

[73] Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst 551.; Böttcher: Die Türkenkriege 66.

[74] „Nem tudom, Móricznak mely csapatait várják ma. Azt hiszem, rövidesen ő is meg fog érkezni lovasaival – ha ugyan igaz a hír." Péchy Gáspár 1552. augusztus 30-án, Bécsben kelt levele Nádasdy Tamásnak, Péchy Gáspár levelei 5.

[75] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 90. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. szeptember 8. A csapatok Bécsbe érkezéséről ld. még Lodovico Tridapali Strasbourgból szeptember 19-én írt levelét: „… in come non ha anco chel duca Mauritio coi suoi cavalli sia andato a Viena secondo cli heri fu detto.", valamint szeptember 27-i levelét „…duca Mauritio e andato a Viena …" ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 669*r*, 673*v*. Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 123.

[76] Issleib: Von Passau 43. Lodovico Tridapali október 9-én Speyerben egy szeptember 22-i bécsi levélre hivatkozva nagy várakozások közepette azt jelentette, hogy szeptember 17-én indult Móric a serege élén Erdély felé, mindeközben pedig Sforza Pallavicini Bécsbe érkezett. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 695*rv*.

[77] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 96. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. október 16.

élén Győrbe ment,[78] s a Bécs védelme szempontjából kulcsfontosságú várost erősítette egy esetleges oszmán támadás kivédése érdekében.[79] Mindeközben a környékbeli oszmán csapatok visszahúzódtak, ugyanis nagyobbnak hitték a valóságnál a Győr alatt gyülekező sereget.[80]

Szász Móricot a magyarországi királyi hadak fővezérévé (*Generalobrist*) nevezte ki szeptember közepén I. Ferdinánd.[81] Jogosan merül fel a kérdés, hogy mekkora és milyen összetételű sereget hozhatott magával a szász herceg. A szakirodalom általában 11–15 000 főre teszi a hadsereg nagyságát, amelynek többségét szász katonák tették ki, akikhez 400 münsterbergi lovas, valamint a korábban Sforza Pallavicini alatt szolgáló egységek[82] és egyéb magyar csapatok is csatlakoztak.[83] A magyar egységek felett Nádasdy Tamás dunántúli országos főkapitány, országbíró diszponált.[84] Nádasdynak tehát mielőbb csatlakoznia kellett a győri

[78] MNL OL E 185. Nádasdy Tamás – Újlaky Ferenc, No. 1., „… onde il Duca fatto piantare un ponte sopra il Danubio…" Centorio: Commentarii 220.

[79] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 91. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. szeptember 16. Vö. Lőkös: Jó Dobó 205.; Korpás: I. Ferdinánd levelezése 353. Ekkor valóban ismert volt az a nézet, miszerint a törökök Győr ellen vonulnak, s majd onnan kiindulva támadják meg Bécset. Vö. Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz 471., 490–491.

[80] ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 733*v*.

[81] Issleib: Von Passau 41–42.

[82] Ld. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 653*r*.

[83] E had nagysága a korszakban a Monarchia nyugati és itáliai részein harcoló seregekkel összehasonlítva is komoly haderőnek számított, főleg ha hozzávesszük az ebben az évben a magyarországi hadszíntéren tevékenykedő másik két sereget is: Castaldo hasonló méretű erdélyi hadát, illetve a palásti csatában elvérzett, nagyjából 9000 fős keresztény haderőt. Korpás – B. Szabó: Az 1550-es országegyesítési kísérlet 91., 108–109.

[84] Ferdinánd király augusztus 14-én Castaldónak írott levelében 10–12 000 gyalogost és 3–4000 fős lovasságot tudott Móric seregében. Szántó: I. Ferdinánd 203., Szántó: Küzdelem a török terjeszkedés ellen 235. Centorio 10 000 gyalogosról és 5000 lovasról tesz említést. Centorio: Commentarii 220. Más 11 000 (Issleib: Von Passau 43.; Sugár: Az egri vár 102.; Bagi: Mohácstól Zsitvatorokig 36.) vagy 15-16 000 fős hadról tud. Nagy: Eger 50.; Marosi – Nagy: Habsburg- és törökellenes harcok 185.; Papo – Nemeth Papo: Le guerre. 283. A király szeptember 4-én még arról számolt be, hogy lassan gyülekeznek a herceg katonái Bécs környékén, s szeptember 13-án írt arról, hogy azon a héten vonulnak Magyarországra a csapatok, akiknek a létszáma egy 1553-as levele szerint 4000 fő volt. Korpás: I. Ferdinánd levelezése 345–346., 355–363. Lodovico Tridapali szeptember 14-én és november első felében is 15 000 főt említett. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 653*r*, 733*v*. A velencei nuncius augusztus 13-án 4000 lovasról és 10 000 gyalogosról tudott: „Hieri qui furono lettere d'Ispruch di 6 all'ambasciatore cesareo et ad altri come il duca Mauritio era accordato con l'Imperatore et che andava in Ongaria a servitio del Re de' Romani contra turchi con quattro millia cavalli et 10.000 fanti et che 1 marchese Alberto, per mezzo del conte Palatino et li duchi di Cleves et Vitimberg, fa ceva pregare per tornare in gratia di S. M.tà Cesarea, et scrivono che alli 7 si faria la mostra in Ispruch di 4000 cavalli per tirare artiglia ria et che alli 9 si partiria S. M.tà per Fiessen ove tuttavia si racco glievano le sue genti." Gaeta: Nunziature di Venezia 6. 142. Augusztus 20-án pedig már a dunai útvonalat is ismerte: „Per lettere di 11 d'Augusta a diversi mercanti, s'intende come il di innanzi era giunto il duca Mauritio con dieci poste et che por tava le croce rosse: stette in Augusta cinque hore et poi parti per Monaco, ove dicono che alli 15 si doveva trovare l'Imperatore. Le genti del detto Mauritio andavano a Tonavert per imbarcarsi sul Danubio et andare in Ongaria." Uo. 143. A sereg nagyságáról szeptember 3-án így írt: „Mauritio imbarcò 16 insegne et 2000 cavalli in Tonavert alli 20 per Ongaria, et è andato al suo paese a far maggior numero. Vi vanno anchora 14

táborban Mórichoz, amit az uralkodó felettébb szorgalmazott.[85] Mindez azonban nem ment könnyen, ugyanis minden sürgetés ellenére Nádasdy még október elején Sárváron volt,[86] s még október 8-án sem érkezett meg a Győr alatti táborba. Ezt megelégelve maga a herceg írt levelet a főúrnak, utasítva, hogy betegsége ellenére, amilyen gyorsan csak lehet, hadával csatlakozzon hozzá.[87] *(3. kép)*

E had fizetése és ellátása is óriási feladatnak bizonyult, s a király mindent megtett azért, hogy a zsoldot és az ellátást előteremtse, ugyanis úgy látta, hogy Móric herceg hadaiban van minden reménye Magyarország ügyeinek megsegítésére.[88] Ekkora haderő

3. kép
Nádasdy Tamás 19. századi ábrázolása
(Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás' élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838.)

insegne di Costanza et di Copstum et altro buon numero de cavalli et fanti di Boemia, con le quali et con le genti d'Austria it serenissimo Re di Boemia over la Regia Maestà de' Romani in Ongaria." Uo. 148., valamint Uo. 157. Október 1-jén már 10 000 gyalogosról és 3000 lovasról tudott: „Le genti che sono col duca Mauritio saranno in tutto da 10.000 fanti et 3000 cavalli senza quelle che s'aspettano di Boemia, che possono esser da cinque o sei millia persone." Uo. 159. Vö. Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz 516–517. Böttcher 10 000 szász katonáról és 1000 magyar lovasról tudott. Böttcher: Die Türkenkriege 63., 65. Nagyon kevés zsoldost ismerünk név szerint a seregből, pl. Sarusi: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár 361. A had pontos összetételéről a közeljövőben Bagi Zoltán Péter fog írni.

85 Sárkány Antal Bécsből a következőket írta a későbbi nádornak október 3-án Bécsből: „Toábá király igen kéreti kegyelmedet, hogy kegyelmed siessen az Moryczhez menni, mert igen sollicitálja kivált érte." Komáromy: Magyar levelek 8. 528.

86 Nádasdy október 4-én Sárvárról írt Újlaky Ferencnek arról, hogy Győrbe hívták, ám ő nem tud még elindulni. MNL OL E 185. Nádasdy Tamás – Újlaky Ferenc, No. 1. Ezt 5-én írhatta meg Móricnak, e levelét említi is a szász választó a következő lábjegyzetben idézett levele elején („Litteras vestras, quinta die huius datas […]"). Ld. még a sárvári tartózkodására: Vida: „Szerelmes Orsikám…" 36.; Belényesy: Kultúrtörténeti szemelvények II. 199.

87 „Quoniam vero Regie Maiestatis et huius Regni negotia, praesentiam vestram ac militum vestrorum hic in castris summe desiderare videntur. Requirimus et admonemus vos diligenter, ut si persona vestra propter adversam, qua vos intelligimus laborare, valetudinem adesse, vel eo quo forte advenire praetenditis numero insurgere non potestis, attamen copias illas peditum et equitum, quascunque mittere potestis, dies noctesque ad nos quas citissime expediatis et mittatis. Vos vero, quam primum valetudo vestra permittet, sequi et ad nos pariter testimare velitis, ne forte absentia ista, tam arduas et necessarias regiae maiestatis intentiones, aliquo modo impediatis valete interim." MNL OL E 185. Móric Szász herceg – Nádasdy Tamás. No. 1. A külzet szerint a levél 10-én lett Nádasdynak átadva.

88 Hatvani: Magyar Történelmi Okmánytár 2. 345., 350.; Papo – Nemeth Papo: Le guerre 21. Jelenleg Szász Móric hadjáratához, illetve az 1552-es hadiév magyarországi háborújához szükséges uralkodói kiadások (zsold, ellátás etc.) pontosan nem ismertek. A környező évek hadi kifizetéseiről: Kenyeres: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai. A had fizetéséről ld. Olahus: Epistulae 510.

4. kép
A győri vár a 17. században
(Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum Ltsz.: HD.75.42.1. Fotó: Tanai Csaba Taca)

azonban vajmi kevésnek bizonyult egy komoly támadó hadjárat megindításához. Ezt Ferdinánd király is látta: V. Károlynak írt levelében ki is fejtette, hogy a herceg által hozott emberek nincsenek sokan, s meglehetősen későn jöttek, de még mindig jobb itt és későn, mint hogy senki soha ne jöjjön.[89] Ennek tükrében azzal bízta meg az uralkodó a herceget, hogy menjen Pozsonyba, s ott verjen tábort, ahol már egy évtizeddel korábban táborozott a cseh és a német had. Engedélyezte továbbá, hogy a herceg felvegye a harcot az oszmánokkal, viszont megtiltotta, hogy túl nagy kockázatot vállaljon. Fő feladatának azt jelölték ki, hogy megakadályozza az oszmánok előretörését, míg a király megfelelőbben fel nem tud fegyverkezni. Mindeközben levelezésben kell állnia Castaldóval, valamint Győr, Pápa, Tata, Komárom etc. kapitányaival, a legnagyobb figyelmet pedig Győrre és Komáromra kell fordítania.[90]

E ponton felmerül, hogy a herceg miért pont Győr alatt táborozott. Ez a kortársak számára egyértelmű volt: a legfontosabb felvonulási út a Duna mentén, Buda és Bécs között fekvő püspöki központ, egyértelmű jelentőségű és megkerülhetetlen volt.[91] Nem hiába nevezte maga Martinengo is Győrt Ausztria kapujának.[92] *(4. kép)*

[89] Hatvani: Magyar Történelmi Okmánytár 2. 346–347.

[90] Issleib: Von Passau 42.

[91] Martinengo helyesen mérte fel Győr kulcsszerepét Ausztria és Bécs védelmében. Erről átfogóan: Veress D.: A győri vár 32–56.; Pálffy: A császárváros védelmében. Legújabban: Fazekas: A Győri Egyházmegye 12–13.; Domokos: Győr vára.

[92] „In questo mentre Mauritio, che vede che coloro, expugnata Agria, modico negocio si potrebbon' im-

A nuncius értesülései helyesek voltak: Győr megerősítése valóban elkezdődött. Szász Móric már Pozsonyból és Mosonból is intézkedett ennek kapcsán, s Győrben Nádasdy Tamással együtt felügyelte a munkálatokat.[93] A munkára fogott katonasága mellett Győr vármegye jobbágyait, valamint Nádasdy Tamás utasítására a környező öt vármegye jobbágyait is ide rendelték, emellett több szabad királyi város – például Sopron[94] – is küldött munkásokat, valamint csehek is dolgoztak az erődítéseken, melynek során földsáncokkal erősítették meg a várost.[95] Az erődítések megtervezéséhez Ferdinánd biztosokat küldött Győrbe, hogy személyesen mérjék fel a lehetőségeket, majd pedig két építőmester is érkezett koordinálni a munkálatokat.[96]

Mindez annak fényében érthető, hogy a kortársak nem tudták, tovább megye az oszmán sereg, valamint várható-e bármilyen támadás a Dunántúlon, sőt egyes pletykák szerint az oszmánok 1552 őszén még mindig egy Bécs elleni támadást terveztek.[97] Így Győr védelme különösen fontosnak számított, ugyanis egyértelmű volt, hogy Bécs esetleges elfoglalásával a Magyar Királyság túlnyomó része is oszmán kézbe került volna.[98]

Eger felmentésének elmaradása

Mint az előzőekben már láthattuk, Móricot a szakirodalomban leggyakrabban Eger felmentésének elmaradása miatt kárhoztatják. Sőt, sokakban felidéződik az Egri csillagok filmváltozatának ikonikus jelenete, amikor is a labdajátékkal elfoglalt I. Ferdinánd teljesen érdektelen Eger sorsa iránt, s egyik udvaroncával mondatja ki a királyt is játszó rendező, Várkonyi Zoltán, hogy „Őfelsége már küldött erősítést: személyesen küldte el Bornemissza hadnagyot százötven gyalogossal. Azon-

patronire di Iaurino (ch'è porta dell'Austria), lo fortifica diligentemente, non pretermettendo l'occasioni che se gli rappresentano di danneggiar' il paese inimico, se bene gli suoi si rendono poco obedienti alle fattioni; chè si dolgono che, per vivere, sono sforzati comperar' ogni cosa dove prima gli fu promesso che viverebbono quasi di bando; il che pigliorno per scusa, a' dì passati, di non combattere una bona banda di Turchi (ch'era membro assai segnalato del loro exercito verso Strygonia et Buda) quali, ridotti in un bosco, facilmente haverebbono ruotti." Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 96. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. október 16.

93 Gecsényi: Katonák és polgárok 666.

94 Sopron 114 munkást küldött Győrbe, akik 26 napig saját építőmestereik alatt dolgoztak az erődítéseken. Uő. Uo.

95 Móric parancsára minden tíz emberből háromnak a föld hordására alkalmas teknőket, hétnek pedig karókat és vesszőket kellett magával hozni. Veress D.: A győri vár 36., Gecsényi: Katonák és polgárok 666. Gecsényi Lajos szerint így „400 sáncásó, 500 katona, valamint a berendelt jobbágyság" dolgozott Győrben. Gecsényi: Gazdaság, társadalom, igazgatás 35.

96 Villányi: Győr-vár 34.

97 Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz XXV.

98 Ferdinánd nem csak Győrt bízta a szász hercegre, hanem szeptember 19-én Léva, Csáprág és Pápa várát is rábízta, meghagyva a kapitányainak, hogy felderítéseket (bonis et certis explorationibus) indítsanak és a híreket a leggyorsabban írják meg. ÖStA KA AFA, 1552. Fasc, 9. Nr. 37.

felül pedig az a véleménye, hogy a magyar föld védelme a magyar nemesek ügye. Elég vagyonuk van, gondoskodjanak az országukról."[99]

A korabeli források azonban egészen más tervekről szólnak. Az elcsigázott csapataival Erdélyben lévő Castaldo szeptember 20-án és 25-én, október 8-án, valamint 23-án is arról írt I. Ferdinándnak, hogy Móricot mielőbb Eger felmentésére kell küldeni, s az Erdélyben állomásozó hadaival ő is segíteni fog.[100] Az uralkodónál nem talált süket fülekre az elképzelés: október 3-án utasította Móricot, hogy gondolkodjon róla, hogyan lehetne a törököt Eger alól elűzni, 11-én pedig már arról írt a szász hercegnek, hogy szándékát, miszerint Eger felmentésére indul, támogatja, s reméli, hogy Castaldo is segíteni fog mindebben.[101] Hét nappal később Castaldónak üzente, hogy a szász herceg minden követ megmozgat, hogy a török elvonuljon Eger alól.[102] A herceg egyébként csodálattal írt az egri katonák helytállásáról és a vár sikeres megvédéséről, ugyanakkor október 15-én és 18-án arról panaszkodott leveleiben, hogy Ferdinándtól nem kapta meg az engedélyt a támadáshoz, így pedig a határ védelmén kívül nem lehet mást tenni, s majd megerősödve tavasszal lesz esély a támadásra.[103] Speyerben Lodovico Tridapali is arról értesült a velencei követtől, hogy Móric meg akart ütközni a – főleg a lovasságot tekintve – létszámfölényben lévő oszmán hadakkal.[104]

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy mennyire volt realitása annak, hogy Móric herceg a jóval kisebb seregével sikeresen felmentse Egert, s adott esetben győztes ütközetet vívjon a nála többszörösen nagyobb oszmán hadsereggel. A nemrég elvesztett palásti csata fájdalmas emlékét még minden bizonnyal nem

[99] A jelenet valójában sosem szerepelt Gárdonyi regényében, a forgatókönyvet író Nemeskürty István tetette bele úgy, ahogyan Dobó István római segítségkérő útját is, ahol pedig a pápát figurázták ki. Ennek hátteréről és történelmi valóságtartalmáról: Kanász: Eger. Az ostrom nemzetközi fontosságát jól szemlélteti, hogy 1552. október 10-én Speyerben bécsi hírekre hivatkozva Lodovico Tridapali már tudott Szolnok elestéről, és az Eger várát fenyegető veszedelemről: „… Turchi haveano preso un largo detto Tonorch et che si dubitava d'Agria et d'an altro loco d' importanza." ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 699*r*.

[100] Barabás: Erdély V. 480–482., 484., 489.; Szántó: A török sereg elvonulása 275.

[101] Gömöry: Eger ostroma 627–628. Október 13-án a király azt írta Castaldónak, hogy Móric Győrben táborozik, s ezért az ellenség Eger ostromának felhagyására kényszerül. Barabás: Erdély V. 486. „… quod consilia et instituta nostri exercitus non spernendi animo comprehendere nequeant cum quo illustrissimi saxonie dux Mauritius ellector ad Iaurinum nunc castrametatus est omnes vias ac rationes initurus per quas hostes ab oppugnatione Agriae abstrahat, atque vel penitus eum ad dissolutionem cogat vel saltem alio divertat…" A levél fogalmazványa az ÖStA HHStA gyűjteményében, részben titkosírással írt eredetije pedig Domokos György jóvoltából az ún. Castaldo-kódexben került elő: VBA, G 275 Inf. 9*r*–14*v*, az idézett rész utólag desifrírozva: 11*r*, róla: Domokos – Hegedűs: A Castaldo-kódex. Mindezek ellenére Böttcher szerint Castaldo folyamatosan megnehezítette a herceg terveinek megvalósítását. Böttcher: Die Türkenkriege 67.

[102] Szántó: A török sereg elvonulása 276.

[103] Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz 516–517.; Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst 552.; Sugár: Az egri vár 103., Szántó: Küzdelem a török terjeszkedés ellen 235–237. pl. ÖStA HHStA UA AA Kt. 67. Konv B. 1552, fol. 15*r*–18*r*, 49r–50*v*, 102*r*. Böttcher szerint állítólag Móric katonái Budáig is eljutottak, ő maga pedig álruhában, kereskedőnek öltözve ment kikémlelni a török erőket. Böttcher: Die Türkenkriege 65.

[104] ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 703*r*.

feledve I. Ferdinánd október 22-én világosan meg is írta Castaldónak, hogy a szász választó serege nem elégséges az oszmán sereggel való összecsapáshoz, ezért jobb, ha folytonos portyázásokkal fárasztja az ellenséget, amint tette ezt Veszprém és Fehérvár felé is. A király szerint ezzel a taktikával Móric elbizonytalaníthatja és Eger ostromának feladására tudja kényszeríteni a törököket.[105] Úgy látszik, Móric ennek eleget is tett, s így jutunk el Esztergom falai alá.

Az esztergomi portya

Castaldo már október 2-án szorgalmazta Ferdinánd királynál, hogy ha Móric nem is tud Eger ellen indulni, legalább tegyen úgy, mintha Esztergom ellen készülődne.[106] Mindez be is következett. Móric herceg október második felében Esztergom alatt aratta komoly ütközeteket nélkülöző hadjárata egyetlen jelentősebb győzelmét. Ennek során csapatai – nagyjából 1000 huszár – a dunai flotta támogatásával egészen az oszmán kézen lévő Esztergomig nyomultak előre, s ott az esztergomi oszmán helyőrség marhacsordáit is megpróbálták elrabolni. Ezt látva a törökök ellentámadást indítottak, de a keresztény csapatok nagy győzelmet arattak: sok ellenséges katona a Dunába fulladt, közel kétszáz törököt megöltek és százat elfogtak, a magyarok pedig levágták a törökök fejét és a győri táborba vitték.[107] E győzelem az országot ért felfoghatatlan veszteségek mellett eltörpült, azonban fontos lélektani fogódzót jelentett, mert a sok elvesztett csata és vár után végre keresztény győzelem született. Éppen ezért a hír bejárta egész Magyarországot, s külföldre is eljutott, s csak Eger hősies megvédése homályosíthatta el a szakirodalom számára is.[108]

Minden bizonnyal erre a haditettre utal Nádasdy Tamásnak a győri táborból Kanizsai Orsolyának írt október 29-i levele is: „De azmint az Kegyelmed leveléből értem, még nem értetted volt sem az egri, sem az esztergomi dolgot, kit hiszek, hogy immár értesz. Dicsértessék az kegyelmes Isten mindörökké örökül, amen, mert

[105] Barabás: Erdély V. 487–488. Centorio is e szándékról írt („… dato fama di andare ad assediare Strigonia, tenne molto i Turchi in timore & in sospetto…"), kiemelve, hogy mindez elvitte azt a pénzt, ami Castaldo seregének volt szánva. Centorio: Commentarii 220–221. Az oszmán hadak mindeközben komoly veszteségeket szenvedtek Eger falai alatt, s ennek a híre Európa-szerte ismert volt. Pl. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 753*r*.

[106] „Opinio communis nostra esset quod si non potest alia uia dux Mauritius Agriam pergere, fingat tantummodo velle Strigonium ire" Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 431.

[107] Móric október 28-án, Győrben kelt levele, valamint egy november 1-jei Zeitung is beszámolt az eseményekről. Issleib: Von Passau 43.; Druffel: Briefe und Akten 796.; Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst 551–552.; Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz 536.

[108] Jellemző Nagy József számonkérése: „Ha a Győrnél táborozó Móricz szász választófejedelem mintegy 15 000 főnyi csapatával legalább helyi jelentőségű támadásokat indított volna a török kézben lévő végvárak valamelyike ellen, talán ez elvonta volna a török sereg egy részét Eger alól. Ez azonban elmaradt, s így a török sereg minden erejével Eger vára ellen fordult." Nagy: Eger 59–60. Thou ezzel szemben arról írt 1609-ben, hogy a szász választó Magyarországra érkezésekor elterjedt hírnek számított, hogy Esztergom ellen vonul. „Mauritio dein in Pannoniam […] descedente, fama illico sparsa est, quasi Strigonium obsessutus venisset […]." Thou: Historiarum 217.

az csak ű szent fölsége míelte mind az kettőt." További hadmozdulatok is történhettek, ugyanis ugyanebben a levélben a későbbi nádor azt is megemlítette, hogy „Saxoniai herceg az elmúlt éjjel mene csatára, hozza meg Isten békével és jó szerencsével".[109]

Más is beszámolt a győri táborból az eseményekről: november 1-jén azt írta Szalay Benedek, hogy „az Eszterghamy teoreokeoketh ighen megh veszszeolenk az arulo kurwafyakath, az wala iob keozteok az ky az czaritat vehety wala nyakaba". Megtudjuk a levélből azt is, hogy egy török asszony kereste férjét, Berhan Agát, viszont Szalay közölte, hogy „Berhan Agha oth sem volth Esztergamba mykor meghvertek az torokoketh, sem ve magha sem kedygh szolgliaya".[110]

A hír a pápai nunciusokhoz is eljutott: Martinengo október 28-i levele szerint Móric Esztergom megtámadását tervezte.[111] Erről a velencei nuncius is tudott, hírei szerint Eger felmentése miatt lett volna fontos Móric herceg Esztergom felé való előrenyomulása.[112] Mindez azonban a hónapokon át meglévő nagy elvárások tükrében csak szépségtapasznak tűnt a korabeli közvélemény számára.

A hadjárat vége

Az esztergomi siker ellenére a sokak által várt, nagy felmentő sereg elindulása mindenesetre valóban elmaradt, pedig mindeközben az Egert ostromló táborban az a hír terjedt, hogy Móric 40 000 fős sereggel érkezett, s ha valamelyik várat ostrom alá venné, felhagyna az oszmán sereg Eger ostromával.[113] Ebben az játszhatott közre, hogy kevésnek ítélték az összegyűlt hadat egy komolyabb hadjárathoz.[114] Így bár a győri várat továbbra is erődítették, számottevő harcérintkezés nem alakult ki a serege és az oszmán csapatok között.[115]

---

[109] Károlyi – Szalay: Nádasdy Tamás 7.; Vida: „Szerelmes Orsikám" 37.

[110] Szalay: Négyszáz levél 103.

[111] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 97. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. október 28.

[112] „Ch'e' turchi erano all'assedio d'Agria et che per disviarneli il duca Mauritio, che si truova in Ongaria con buon essercito, mostrava d'andare sopra Strigonia." Gaeta: Nunziature di Venezia 6. 165. „Per lettere di 11 et 12 da Vienna confermano la nova delli moldavi ribellati al Turco et adherenti al Re de' Romani, et dicono che gli ongari ch'erano in Agria s'erano diffesi valentemente da tre assalti dateli da' turchi et che 'I duca Mauritio con 12.000 fanti et 4.000 cavalli era andato alla volta di Strigonia." Uo. 170., Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 401. Valószínűleg e portya híre jutott el Speyerbe is november 23-ra, amikor a Mantovába írt jelentésben arról olvashatunk, hogy Móric komoly harcot vívott a törökökkel, s végül diadalt aratott. ASMn, Archivio Gonzaga, Corrispondenza Estera, E.II.3. b. 445. 749*v*.

[113] Szántó: Küzdelem a török terjeszkedés ellen 235. Zrínyi Miklós 1552. november 7-én, Csáktornyán – látva a hatalmas havazást – már sejtette, hogy a német had fel fog oszlani: „[…] vidi hodie nives ingentes, quibus visis putavi castra ista germanica non esse duratura et illis absolutis vel dispersis vestram quoque spectabilem ac magnificam dominationem ad propria redituram […]". Barabás: Zrínyi Miklós 197.

[114] Vö. Korpás: I. Ferdinánd levelezése 347–352.

[115] „Il resto dell'exercito, che non intermette la fortificatione di Iaurino, stassi pur' in campagna, et si ragiona di mandargli il s. Sforza capitano." Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 98. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. november 5. Martinengo utódja, Delfino nuncius szerepet vállalt évekkel később a győri vár kiépítésében. Vö. MNL OL E 21 1555.04.17. – a.

Az ősz folyamán egyre aggasztóbb híreket kapott országából a herceg, valamint több levélben is kérték a hazatérését, melyet ő, valamint a serege is egyre inkább szorgalmazott.[116] Végül járvány tört ki a seregben, Móric egyik levele szerint lepra, amely végleg indulásra ösztökélte a herceget. Miután Egert a felmentő had hiányában is sikeresen megvédte Dobó, a szász herceg is úgy gondolta, hogy elhárultak az indulása elől az akadályok, így október 26-án közölte I. Ferdinánddal, hogy betegsége miatt hazaindul, s e hónap 28. és november 1. között seregével együtt útrakelt.[117] December 29-i jelentésében még megjegyezte a nuncius, hogy tudomása szerint a herceg Wratislavában (Wrocław) maradt, mert elkapta a francia betegséget, azaz az éppen akkor tomboló szifiliszt, s azt ápoltatta.[118] Móric tehát végleg elhagyta Magyarországot, s bár nem tudjuk, tervezte-e a visszatérését, a következő év nyarán halálos sebet kapott, amivel esetleges magyarországi tervei is sírba szálltak. *(5. kép)*

Egy összeesküvés részletei?

Végül még egy, eleddig kevés figyelmet kapó teóriát sem hagyhatunk figyelmen kívül. Ahogy a historiográfiai áttekintésben már szó esett róla, Acsády Ignácz felvetette, hogy: „A szász herczeg nem azért jött magyar földre, hogy a Habsburgok érdekeit szolgálja. Titkos tervei voltak: magyar király szeretett volna lenni török főuralom alatt, s e czélból kereste az érintkezést a magyarokkal." A mondathoz kapcsolt lábjegyzetben kifejti, hogy August von Druffel „határozottan azt hiszi, hogy csak e czélból jött Magyarországra. A terv, hogy Móricz megszerezze Magyarországot, Herkules ferrarai herczegtől indult ki s a tárgyalások köztük olyképpen rejtve folytak, mintha valamely kereskedelmi ügyletről lett volna szó. 1553. január 22-ikén egy levélben nemcsak egész Magyarországot, hanem a szultán segélyével Ausztriát és Csehországot is Móricznak ajánlotta fel valaki. E terveknek azonban Móricz halála hamar véget vetett."[119]

Valóban, e művében arról értekezik Druffel, hogy Herkules ferrarai herceg egy török fennhatóság alatt álló Magyarország élére képzelte el Móricot, s erről

[116] Issleib: Von Passau 47–49., Druffel: Briefe und Akten 773., 775., 787., Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz 545.; Herrmann: Zu Krankheiten und Tod des Herzogs 68.

[117] Druffel: Briefe und Akten 793–794., 796., 805., 1158.; Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 97. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. október 28. Böttcher: Die Türkenkriege 66.; Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 401. I. Ferdinánd november 5-én írta meg a kivonulás, valamint a herceggel folytatott személyes tárgyalása hírét V. Károly udvarába. Korpás: I. Ferdinánd levelezése 353.

[118] Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo 104. levél, Martinengo Del Monténak, Bécs, 1552. december 29. Móric betegségéről Miksa főherceg is tudott. Druffel: Briefe und Akten 809.; Herrmann: Zu Krankheiten und Tod des Herzogs 69. A mai napig nem tisztázott, hogy pontosan milyen betegségben szenvedett a herceg, talán a pestis fertőzte meg, ugyanakkor Martinengo értesüléseivel kapcsolatban komoly kétségek merültek fel. Issleib: Von Passau 50.; Herrmann: Zu Krankheiten und Tod des Herzogs L., 71.

[119] Acsády: A magyar nemzet 328.

5. kép
Szász Móric korabeli mellképe
(Universitätsbibliothek Leipzig)

kereskedelmi tárgyalásoknak álcázva hírnökök és levelek fordultak meg a két udvar között.[120] A fent említett névtelen levél megtalálható a müncheni történelmi évkönyv 1866-os számában, valamint kivonatban Marczali Henrik regesztái között.[121] Ebben valóban a fent említett történet bontakozik ki, azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy egy névtelen levélről van szó, valamint azt sem, hogy az irat már jóval a győri táborozás után, 1553 januárjában kelt. Tehát nem tudjuk, hogy Móricnak mi volt a véleménye erről az ötletről. Sok fantazmagória és az álmok világába tartozó elképzelés keringett ekkor (is) Közép-Kelet Európa geostratégiai helyzetével kapcsolatban – gondoljunk csak Konstantinápoly visszafoglalásának folyamatosan felmerülő illuzórikus tervére –, s jelenleg úgy tűnik, ez az elképzelés is ide tartozik, fő célja pedig Szász Móric és Habsburg Ferdinánd szembeállítása lehetett.[122] Nem valószínű ugyanis, hogy egy birodalmi herceg komolyan vehette volna a török főség elfogadásának gondolatát.

A hadjárat mérlege

Mindezeket áttekintve feltehetjük a kérdést: volt-e tehát értelme Szász Móric herceg győri táborozásának. Választ közvetlen katonai, valamint távlatos diplomáciai szemszögből adhatunk. Ha azt nézzük, hogy bár Esztergom alatt sikeres harcokat folytatott a herceg alá rendelt lovasság, de a kortársak – és az utókor – által várt egri felmentő hadjárat elmaradt, akkor nemleges választ kell adnunk. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy egy közel 11–15 000 fős sereggel a Győr alatt táborozó keresztény haderő mennyire tudta volna felvenni a harcot az Egert ostromló, közel 40 000 fős oszmán haderővel, nem is beszélve az ellátási problémákról. Az esélyek katasztrofális voltával – főleg a palásti csata friss tapasztalatának

120 Druffel: Herzog Herkules 328.

121 Marczali: Regesták 469–470.; Cornelius: Zur Erläuterung 278–279.

122 E tervek a korszakban nem csak a Turcica-irodalomban, hanem a diplomáciai forrásokban is rendre feltűnnek. Vö. Kruppa: A kereszt, a sas és a sárkányfog.

birtokában[123] – nyilván Győrben és Bécsben is tisztában voltak, s ez döntően hozzájárulhatott a komolyabb ellentámadások elmaradásához. Másrészt kulcsfontosságú volt Bécsnek és az előterének – azaz elsősorban Győrnek – a védelme is, s ezt nem csak önös elképzelések indokolták. A keresztény hadvezetés ugyanis tisztában volt azzal, hogy a későbbi császárváros elvesztésével nem csak Bécs környéke, hanem a Magyar Királyság túlnyomó része is oszmán kézbe került volna, ugyanis ez a város volt a magyarországi határvédelem kulcsbázisa is, elvesztése tehát végzetes következményekkel járt volna az egész ország számára. Ezt a megfontolást a későbbi hadjáratok alkalmával – például az 1566-os események; Szigetvár, Palota és Veszprém ostroma kapcsán – is szem előtt kell tartani.

Ugyanakkor a hadjárat komoly diplomáciai üzenetet hordozott a Birodalom rendjei, valamint az oszmánok számára is. Az oszmán hadvezetés tisztában lehetett a Győr alatti sereg fontosságával, mindennek ugyanis a konkrét katonai jelenléten felül komoly üzenetértéke volt, amely ismét csak az európai nagypolitika figyelembevételével érthető meg. Az 1550-es évekre világossá vált, hogy Franciaország rendszeresen összejátszik az Oszmán Birodalommal, hogy ezáltal tartsa minél erősebb nyomás alatt, s adott esetben kényszerítse többfrontos háborúra V. Károly császárt és I. Ferdinánd királyt.[124] Mint láthattuk, ez történt 1552-ben is. Nem hiába bíztatta ez év május 10-én Szulejmán szultán a francia királyt és a birodalmi szövetségeseit a Habsburgok elleni küzdelemre.[125]

Azzal, hogy nem kevés diplomáciai talentumot mutatva Ferdinánd király maga mellé tudta állítani a pár hónappal korábban még ellene és testvére ellen háborút viselő szász választót, látványosan demonstrálta, hogy minden ellentétes véleménnyel szemben a Birodalom kitart a Habsburgok mellett, s ahogy a későbbiekben is többször tanújelét adta, a felekezeti ellentéteket háttérbe szorítva kész fegyverrel is szembeszállni az oszmán előtöréssel. Emellett az is kiderült, hogy az oszmánok nem bízhatnak a franciákban, akik szerint a birodalmi rendek a császárral szemben állnak.[126]

Mindezt figyelembe véve Szász Móric 1552-es magyarországi hadjárata és győri táborozása jóval fontosabb szerepet játszott, mintsem az utókor tulajdonít neki.

---

[123] A csata híre Európa-szerte ismert volt, pl. Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani 94., ASPr, Carteggio Farnesiano Esterno, b. 338. no. 76. Mirandola grófja Parma hercegének, Modena, 1552. aug. 17.

[124] Ez Magyarországon is nyilvánvaló volt, lásd pl. Batthyány Ferenc Mária királynénak írt 1552. szeptember 5-i levelét. Hatvani: Magyar Történelmi Okmánytár 2. 351–352. Vö. Gökbilgin: Oszmán–magyar kapcsolatok 119–132.

[125] Karácson: Török-magyar oklevéltár 33.

[126] Korpás: I. Ferdinánd levelezése 263., Guitman – Korpás – Tóth – B. Szabó: A magyarországi török várháborúk 286. Mindezt Ferdinánd más ügyekben, például az erdélyi szászokkal folytatott levelezésében is használta érvként. Barabás: Erdély V. 489. November folyamán olyan terv is született, hogy egy olyan csellel kell az oszmánok franciákkal szembeni bizalmát megingatni, hogy azt terjesztik el Isztambulban, miszerint Móric a francia király tudtával, sőt költségén ment a szultán ellen Magyarországra hadakozni. Uo. 491.

Források

AAV = Archivio Apostolico Vaticano
ASMn = Archivio di Stato di Mantova
ASPr = Archivio di Stato di Parma
MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv
UA = Ungarische Akten
AA = Allgemeine Akten
KA = Kriegsarchiv
AFA = Alte Feldakten
VBA = Veneranda Biblioteca Ambrosiana

Szakirodalom

Acsády: A magyar nemzet = Acsády Ignácz: A magyar nemzet története. V. 1526–1608. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1897.

Alszeghy: Jezsuita iskoladrámák = Alszeghy Zsoltné et al. (szerk.): Jezsuita iskoladrámák (Ismeretlen szerzők). Programok, színlapok. (Régi magyar drámai emlékek XVIII. század 4/2.) Budapest, 1995.

Andrássy: A magyar állam = Andrássy Gyula: A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. 2. Budapest, 1905.

Bagi: Mohácstól Zsitvatorokig = Bagi Zoltán Péter: Mohácstól Zsitvatorokig (1526–1606) In: Magyarország hadtörténete. II. Az oszmán hódítás kora. 1526–1718. Szerk. Mészáros Kálmán. Budapest, 2020. 13–106.

Barabás: Erdély IV. = Barabás Samu: Erdély történetére vonatkozó regesták. (IV. közl.) Magyar Történelmi Tár 3. (1892:15) 267–291.

Barabás: Erdély V. = Barabás Samu: Erdély történetére vonatkozó regesták. (V. közl.) Magyar Történelmi Tár, 3. (1892:15) 474–492.

Barabás: Zrínyi Miklós = Barabás Samu: (szerk.): Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok I. (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria 29.) Budapest, 1898.

Bedy: A győri székeskáptalan = Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. (Győr egyházmegye múltjából 3.) Győr, 1938.

Bel: Notitia = Matthias Bel: Notitia Hungariae novae historico geographica… III. Operi edendo praefuit et praefatus est: Gregorius Tóth. Budapestini, 2016.

Belényesy: Kultúrtörténeti szemelvények = Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdiak 1540-1550-es számadásaiból. I–II. s.a.r. Belényesy Márta. Budapest, 1959.

Böttcher: Die Türkenkriege = Hans-Joachim Böttcher: Die Türkenkriege im Spiegel sächsischer Biographien. (Studien zur Geschichte Ungarns 20.) Herne, 2019.

Buda oppugnata = Buda oppugnata. Források Buda és Pest 1540-42. évi ostromainak történetéhez. Szerk. Kasza Péter. Budapest, 2021.

Centorio: Commentarii = Ascanio Centorio degli Ortensi: Commentarii della guerra di Transiluania… 1565.

Cornelius: Zur Erläuterung = Carl Adolph Cornelius: Zur Erläuterung der Politik des Churfürsten Moritz von Sachsen. Münchner historisches Jahrbuch. 1866. 257–304.

Decsy: Osmanografia. III. = Decsy Sámuel: Osmanografia. III. Béts, 1789.
Domokos: Győr vára = Domokos György: Győr vára a 16. században. In: Győr vára. Erődváros a Rába partján. Szerk. Balogh András – Paszternák István. Győr, [2021.] 44–69.
Domokos – Hegedűs: A Castaldo-kódex = Domokos György – Hegedűs Attila: A Castaldo-kódex és a benne található magyar nyelvű forrás. Magyar Nyelv 119. (2023:1) 122–127.
Druffel: Briefe und Akten = Briefe und Akten zur Geschichte des sechzehnten Jahrhunderts: mit besonderer Rücksicht auf Bayerns Fürstenhaus. Beiträge zur Reichsgeschichte. II. 1552. Bearb. von August von Druffel. München, 1880.
Druffel: Herzog Herkules = August von Druffel: Herzog Herkules von Ferrara und seine Beziehungen zu dem Kurfürsten Moritz von Sachsen und zu den Jesuiten Sitzungsberichte der philosophisch-philologische und historische Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München. I. 1878. 317–367.
Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. = Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 1540–1556. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1875.
Fazekas: A Győri Egyházmegye = Fazekas István: A Győri Egyházmegye és székvárosa a kora újkorban (16–18. század). In: Arrabona, Jaurinum, Giavarino, Raab, Győr. Egy város emlékezete metszeteken és képeken. Szerk. Fazekas István. Győr–Budapest, 2021. 11–21.
Fehér: Győr = Győr megye és város egyetemes leirása. Szerk. Fehér Ipoly. Budapest, 1874.
Gaeta: Nunziature di Venezia 5. = Nunziature di Venezia. (21 marzo 1550 – 26 diecembre 1551). 5. A cura di Franco Gaeta. Roma, 1967.
Gaeta: Nunziature di Venezia 6. = Nunziature di Venezia. (2 gennaio 1552 – 14 luglio 1554). 6. A cura di Franco Gaeta. Roma, 1967.
Garády: Türk Dániel naplója = Garády Sándor: Türk Dániel naplója, 1548–1559. Századok 5. (1871:1) 12–30.
Gárdonyi: Egri csillagok = Gárdonyi Géza: Egri csillagok. Budapest, 2013.
Gecsényi: Katonák és polgárok = Gecsényi Lajos: Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI-XVII. században. Hadtörténelmi Közlemények 97. (1984:4) 664–686.
Gecsényi: Gazdaság, társadalom, igazgatás = Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008.
Goetz: Nuntiatur des Girolamo Martinengo = Nuntiatur des Girolamo Martinengo (1550–1554). Bearb. von Helmut Goetz. Tübingen, 1965.
Gorové: Eger = Gorové László: Eger városának történetei. Eger, 1876.
Gömöry: Eger ostroma = Gömöry Gusztáv: Eger ostroma 1552-ben. Hadtörténelmi Közlemények 3. (1890:1) 613–635.
Gökbilgin: Oszmán–magyar kapcsolatok = M. Tayyib Gökbilgin: Hatalmi harcok Európában. Oszmán–magyar kapcsolatok. Budapest, 2022.
Guitman – Korpás – Tóth – B. Szabó: A magyarországi török várháborúk = Guitman Barnabás – Korpás Zoltán – Tóth Ferenc – B. Szabó János: A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547–1556. Világtörténet 9. (2019:2) 253–293.
Gyárfás: Dobó István = Gyárfás István: Dobó István Egerben. Budapest, 1879.
Hatvani: Magyar Történelmi Okmánytár 2. = Magyar Történelmi Okmánytár, a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. tom. 2., 1538–1553. Szerk. Hatvani Mihály. (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria 2.) Pest, 1858.
Herrmann – Wartenberg – Winter: Politische Korrespondenz = Politische Korrespondenz des Herzogs und Kurfürsten Moritz von Sachsen, Bd. 6: 2. Mai 1552 – 11. Juli 1553 mit ergänzenden Dokumenten zum Tod des Kurfürsten. bearb. von Johannes Herrmann – Günther Wartenberg – Christian Winter. Berlin, 2006.

Herrmann: Zu Krankheiten und Tod des Herzogs = Johannes Herrmann: Zu Krankheiten und Tod des Herzogs und Kurfürsten Moritz von Sachsen. Neues Archiv für sächsische Geschichte 81. (2010) 59–82.

Hóman – Szekfű: Magyar történet. III. = Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. III. Budapest, 1935.

Horváth: Magyarország történelme = Horváth Mihály: Magyarország történelme. IV. Pest, 1871.

Iselin: Neu-vermehrtes = Jacob Christoff Iselin: Neu-vermehrtes historisch- und geographisches allgemeines Lexicon. 4. Basel, 1743.

Issleib: Von Passau = Simon Issleib: Von Passau bis Sievershausen 1552–1553. Neues Archiv für sächsische Geschichte 8. (1887) 59–82.

Istvánffy: A magyarok dolgairól = Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/2. s.a.r. Benits Péter. Budapest, 2003.

Jablonkay: Jézus Társaságának = Jablonkay Gábor SJ: Jézus Társaságának első érintkezései Magyarországgal. Katolikus Szemle 23. (1909:8) 822–834.

Jókai: A magyar nemzet története = Jókai Mór: A magyar nemzet története regényes rajzokban. II. Budapest, 1905.

Kanász: Magyarország és a Szentszék = Kanász Viktor: Magyarország és a Szentszék a 16. század közepén. Girolamo Martinengo nuncius és a Magyar Királyság (1550–1554). PhD-értekezés, PTE BTK, Győr–Pécs, 2022.

Kanász: Eger = Kanász Viktor: Eger és a szentszéki diplomácia. Girolamo Martinengo jelentései Eger 1552. évi ostromáról. In: Itália öröksége Egerben. (Örökségünk védelme és jövője 6.) Eger, [megjelenés alatt]

Karácson: Török-magyar oklevéltár = Karácson Imre: Török-magyar oklevéltár 1533–1789. Budapest, 1914.

Károlyi – Szalay: Nádasdy Tamás = Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Szerk. Károlyi Árpád – Szalay József. Budapest, 1882.

Kasza: Wolfgang Lazius = Kasza Péter: Wolfgang Lazius beszámolója az 1552–1556 közti évek magyarországi eseményeiről. Lymbus 2017. 89–116.

Kenyeres: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai. = Kenyeres István: A Habsburg monarchia katonai kiadásai az Udvari Pénztár és a hadi fizetőmesterek számadásai alapján, 1543–1623.: Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. Levéltári Közlemények 78. (2007:2) 85–137.

Kollányi: Regesták = Regesták a római és pármai levéltárakból. Közli: Dr. Kollányi Ferencz. Magyar Történelmi Tár 4. (1905:6) 311–376.

Komáromy: Magyar levelek 8. = Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. Nyolczadik közlemény. Magyar Történelmi Tár 4. (1910:11) 517–542.

Korpás – B. Szabó: Az 1550-es országegyesítési kísérlet = Korpás Zoltán–B. Szabó János: „Ha követségbe jöttek, sokan vannak, de ha katonának, kevesen." Az 1550-es országegyesítési kísérlet katonai hátteréhez: 16. századi Habsburg haderők és stratégiák Európában. In: Mozgó frontvonalak. Háború és diplomácia a várháborúk időszakában. 1552–1568. Szerk. Bujdosóné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota. Eger, 2017. 89–116.

Korpás: I. Ferdinánd levelezése = Korpás Zoltán: I. Ferdinánd levelezése V. Károly melletti követével, Juan Alonso de Gámizzal. (1542-1556). Fons 16. (2009:2) 249–306., 16. (2009:3) 309–372.

Kruppa: A kereszt, a sas és a sárkányfog = Kruppa Tamás: A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korban (1578–1597) (Collectanea Vaticana Hungariae II/5). Budapest–Róma, 2014.

Kulcsár: Humanista történetírók = Humanista történetírók. Válogatta és jegyzetekkel ellátta: Kulcsár Péter. Budapest, 1977.
Kupke: Nuntiaturen = Nuntiaturen des Pietro Bertano und Pietro Camaiani 1550–1552. Bearb. von Georg Kupke. Berlin, 1901.
Laczlavik: Adalékok = Laczlavik György: Adalékok a Habsburg főhercegek (elsősorban Miksa főherceg) magyarországi tevékenységéhez a 16. század második felében. In: „Az ifjak tanítása oly nagy jó". Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére. Szerk. Fogarassy Zoltán – Mészáros Kálmán – Török Péter. Debrecen, 2021. 271–280.
Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst = Friedrich Albert von Langenn: Moritz, Herzog und Churfürst zu Sachsen. Leipzig, 1841.
Lőkös: Jó Dobó = „Jó Dobó miatt sok terekök vesznek". 16–17. századi költők és krónikások az 1552-es egri ostromról. Válogatta: Lőkös Péter. Budapest, 2008.
Lutz: Nuntiaturen des Pietro Camaiani = Nuntiaturen des Pietro Camaiani und Achille de Grassi. Legation des Girolamo Dandino (1552–1553). Bearb. von Heinrich Lutz. Tübingen, 1959.
Magyar ország históriája. III. = Magyar ország históriája. III. Gebhardt Lajos Albert munkáiból magyarázta Hegyi József, megigazította és 1803-ig folytatta Kultsár István. Pest, 1803.
Marczali: Regesták = Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. 1. Történelmi tár 1. (1878:3) 419–498.
Marosi – Nagy: Habsburg- és törökellenes harcok = Marosi Endre – Nagy László: Habsburg- és törökellenes harcok. Magyarország hadtörténete. I. Főszerk. Liptai Ervin. Budapest, 1985. 179–336.
Memoria rerum = 1504–1566. Memoria rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). s.a.r. Bessenyei József. Budapest, 1981.
MOE = Magyar Országgyűlési emlékek. Magyar Királyság (1526–1606), Erdély (1540–1699). 1546–1556. Szerk. Fraknói Vilmos. (Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comitialia regni Hungariae 3.) Budapest, 1876.
Nagy: Eger = Nagy József: Eger története. Budapest, 1978.
Olahus: Epistulae = Nicolaus Olahus: Epistulae. 1534–1553. II. Edidit, introduxit et commentariis instruxit: Emőke Rita Szilágyi.(Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Ævorum. Series Nova 19/2.) Budapest, 2022.
Papo – Nemeth Papo: Le guerre = Adriano Papo – Gizella Nemeth Papo: Le guerre turche in Ungheria. 1551–1553. Trieste, 2018.
Papo – Nemeth Papo: Processo = Adriano Papo – Gizella Nemeth Papo: Processo per la morte violenta del reverendissimo frate Giorgio Martinuzzi, cardinale e vescovo varadiense. Trieste, 2022.
Pálffy: A császárváros védelmében = Pálffy Géza: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. A győri vár töröktől való visszafoglalása 400. évfordulójának emlékére. Győr, 1999.
Pálkövi: Magyarország = Pálkövi (Palkovics) Antal: Magyarország története. II. Sárospatak, 1854.
Péchy Gáspár levelei = Péchy Gáspár levelei Nádasdy Tamáshoz 1552–1562. Magyar Családtörténeti Szemle (1936:7) 1–6.
Pray: Historia = Georgius Pray: Historia regum Hungariae. III. Budae, 1801.
Révész: Magyar tanulók Wittenbergben = Révész Imre: Magyar tanulók Wittenbergben Melanchthon haláláig. Magyar Történelmi Tár 1. (1859:6) 207–230.
Ritoókné Szalay: Egy olasz emlékíró = Ritoókné Szalay Ágnes: Egy olasz emlékíró Castaldo erdélyi kíséretében. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk. Búza János. Budapest, 2001. 353–357.

Sarusi: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár = Sarusi Kiss Béla: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái. Fons 17. (2010:3) 339–408.
Sinkovics: Az ország = Sinkovics István: Az ország megosztottságának állandósulása. In: Magyarország története. 1526–1686. I. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1985. 223–284.
Spangár: Magyar krónika = Spangár András: Magyar krónika. Kassa, 1738.
Sugár: Az egri vár = Sugár István: Az egri vár és viadala. Budapest, 1971.
Szabó: Melchior Genersich = Szabó András Péter: Melchior Genersich rövid lőcsei krónikája (1108–1552). Lymbus 2012–2013. 199–228.
Szalay: Négyszáz levél = Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504-1560. Pest, 1861.
Szántó: A török sereg elvonulása = Szántó Imre: A török sereg elvonulása Eger alól 1552-ben. Hadtörténelmi Közlemények 15. (1968:2) 261–280.
Szántó: I. Ferdinánd = Szántó Imre: I. Ferdinánd király intézkedései 1552 nyarán Eger és Szolnok védelmére. Agria 8–9. (1972) 201–213.
Szántó: Küzdelem a török terjeszkedés ellen = Szántó Imre: Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551-52. évi várháborúk. Budapest, 1985.
Thou: Historiarum = Jac[ques] Aug[uste] Thuani: Historiarum sui temporis opera. 1. [h.n.] 1609.
Timon: Epitome = Samuel Timon: Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transilvanicarum a nativitate… Claudiopoli, 1764.
Turba: Venetianische Depeschen = Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania). I–II. Bearbeitet von Gustav Turba. Wien, 1892.
Veress D.: A győri vár = Veress D. Csaba: A győri vár. Budapest, 1993.
Vida: „Szerelmes Orsikám…" = „Szerelmes Orsikám…". A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése. Vál., szöv. gond., jegyz. Vida Tivadar. Budapest, 1988.
Villányi: Győr-vár = Villányi Szaniszló: Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században. Győr, 1882.
Vörösmarty: Nagyobb epikai művek II/5. = Vörösmarty Mihály: Nagyobb epikai művek. II. Vörösmarty Mihály összes művei 5. Szerk. Horváth Károly – Martinkó András. Budapest, 1967.

Maurice of Saxon's Campaign in Hungary and his Encampment at Győr in 1552

After having made peace with Emperor Charles V and King Ferdinand I, Prince Maurice of Saxony led a campaign of 11–15,000 soldiers against the Ottoman Empire in Hungary in the autumn of 1552, now as an ally of the Habsburgs. It happened just as the Ottoman armies were about to begin the siege of Eger after their major victories (e.g., the capture of Temesvár-Timisoara, Veszprém, Szolnok, Drégely, among others). Despite this, Maurice did not set out to liberate Eger but camped below Győr, began to fortify the city and led small and large diversionary attacks and raids in the Transdanubian region.

For all these reasons, Maurice's campaign was painted negatively by his contemporaries and the Hungarian historical consciousness. In addition, Ferdinand I was also blamed for not coming personally to the Hungarian theatre of war and for not leading the Christian troops. All this has been interpreted as a sign that the fate of his kingdom and the outcome of the war against the Ottomans in Hungary was irrelevant to the Hungarian king.

Contemporary sources, on the other hand, paint a very different picture. Therefore, this study seeks to answer whether Maurice's campaign in Hungary and his encampment in Győr – a little-known military event of 1552 – was, in fact, in vain. What was the prince, who had recently fought a bloody war with Emperor Charles V and King Ferdinand I of Hungary, doing in Győr? In what way did Ferdinand I try to persuade the prince to launch the campaign? What was this campaign's political and diplomatic value, and what did the diplomats and decision-makers at the European courts know about it? What did the royal court and the prince think of the venture, and did the army have any contact with the Ottoman armies? Did the expedition play any short- or long-term role in the Ottoman wars? Last but not least, why did not King Ferdinand I or his son Archduke Maximilian lead the Christian troops?

In addition to answering these questions, this study will also present the exact course of Maurice of Saxony's campaign, the military events that could be outlined in its course, and the news of these events. In doing so, it is not forgotten that Hungary's military, diplomatic and political developments in 1552 can only be understood in the broader pan-European context.

Viktor Kanász